

SARIŲ SENKAPIS

O. KUNCIENĖ

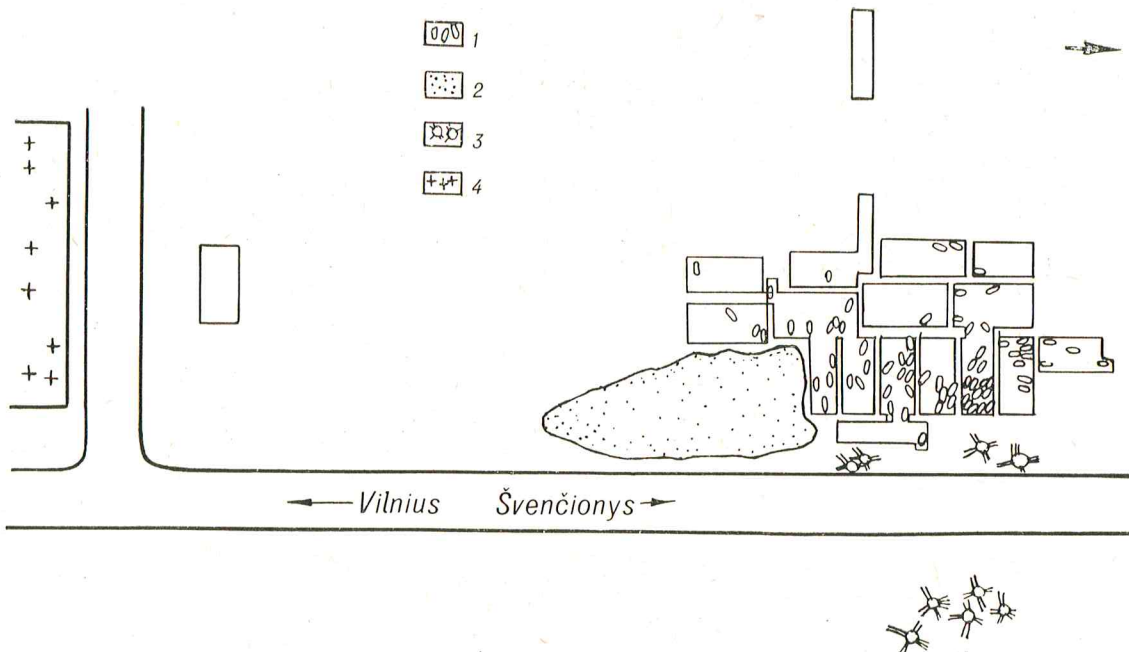
Sarių senkapis yra 76 km nuo Vilniaus, Švenčionių raj. to paties pavadinimo kaimo laukuose, dabartiniame „Žeimenos“ tarybiniame ūkyje, plento į Švenčionis kairėje, kaimo keliuko, vedančio iš plento į Sarių aštuonmetę mokyklą bei tarybinio ūkio centrą, dešinėje. Jis neaukštoje kalvelėje, kurią iš šiaurės ir rytų juosia miškas (pav. 1). Pietvakariuose ir vakaruose kalvelę siekia dirbami lau-

kai, o apie 200 m į šiaurės vakarus yra Sarių ežeras, iš kurio išteka Sarios upelis, sruvenas kalvelės papėdėje. Kalvelės pietiniame šone, maždaug 100 m už keliuko, yra kaimo kapinaitės.

Didelė senkapio dalis dar ketvirtajame dešimtmetyje, tiesiant kelią iš plento į mokyklą, sunaikinta (pav. 2). Likusi buvo apaugusi mišku, o jį iškirtus, pokario metais paversta

1 pav. Bendras senkapio vaizdas iš pietų pusės

2 pav. Senkapiro situacijos planas:

1 – tyrinėtų plotų ir kapų išsidėstymas, 2 – žvyro karjeras, 3 – medžiai, 4 – dabartinės kaimo kapinės

dirbama žeme. Senkapis smarkiai suardytas, ypač šiaurinė ir rytinė jo dalis. Čia vietiniai gyventojai buvo įsirengę bulviariusius ir sunaikino daug kapų bei radinių. Radinių likimas nežinomas. Pietinė senkapiro dalis suardyta, tiesiant kelią į mokyklą ir laidojant kaimo kapinaitėse. Dar ir dabar, kasant mirusiams duobes, randama molinių puodų ir kitų pavienių daiktų.

1969 m. šioje kalvelėje įrengtas smėlio karjeras. Imant smėlį, vėl išversta žmonių kaulų ir kitų radinių. Į Švenčionių kraštotyros muziejų tada pateko geležinis įmovinis ietigalis, geležinis plačiaašmenis pentinis kirvis, peilis ir sagtis¹.

Kadangi senkapiui grėsė sunaikinimas, 1970–1971 m. jis buvo ištirtas. Tyrinėjo Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Archeologijos sektoriaus bendradarbė, šio straipsnio autorė².

Spraudoje tik trumpai informuota apie senkapį (Кунцене О. В., 1971, c. 325–326; Кунцене О., 1972 a, p. 71–73); kiek smulkiau ap-

rašyta moterų galvos dangai ir jos papuošalai (Кунцене О., 1974, p. 67–74).

Šio straipsnio tikslas – supažindinti skaitytoją su įdomiu plačiau tyrinētu XIII–XVI a. rytų Lietuvos paminklu, jo laidosena ir radiniais.

LAIDOSENA

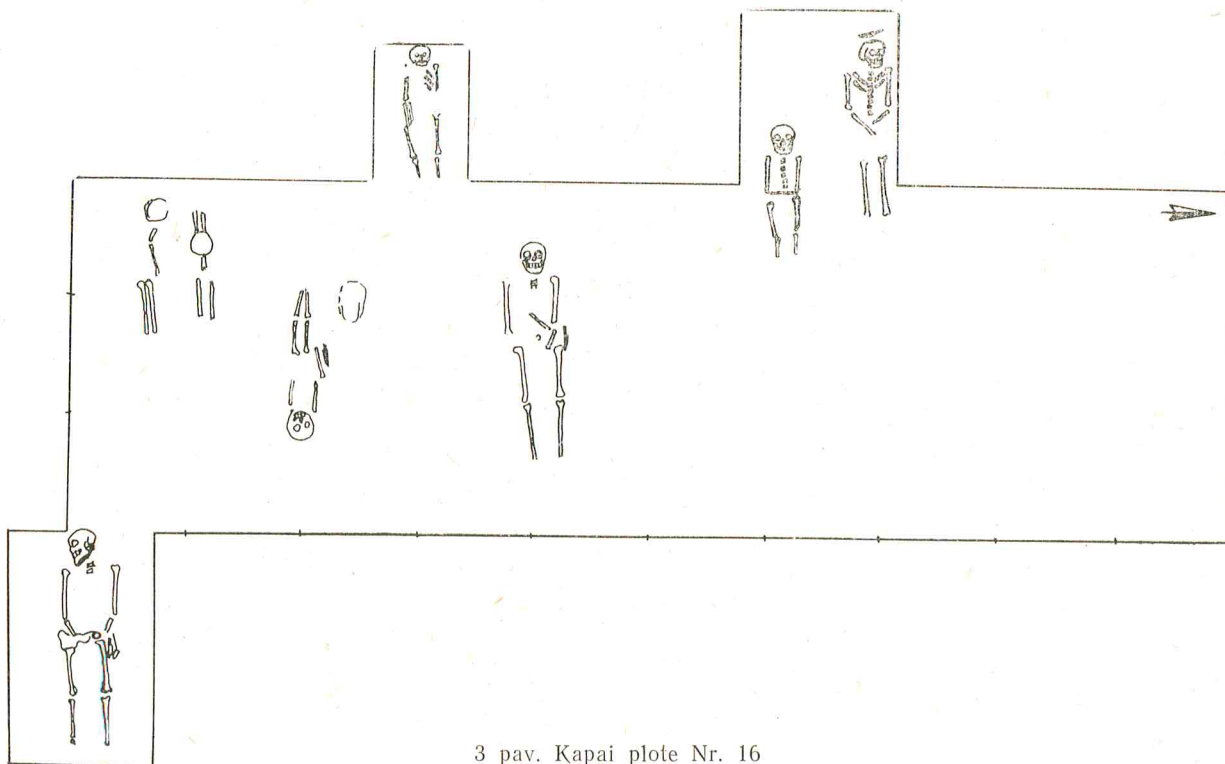
1970–1971 m. buvusio senkapiro vietoje ištirtas 620 m² plotas, kuriame aptiktas aštuoniasdešimt vienas griautinis kapas. Kapai išsidėstę kalvelės viršūnėje, arčiau plento, t. y. rytinėje jos dalyje, per 40–60 cm vienas nuo kito. Pietinėje dalyje jų rečiau: per 150–250 cm vienas nuo kito (pav. 3).

Mirusieji laidoti nelabai tvarkingai, tačiau daugiausia eilėmis, galvomis 285°–330° į šiaurės vakarus (pav. 4). Iš aštuoniasdešimt vieno atidengto kapo dvidešimt keturiuose mirusieji palaidoti galvomis 285°–330° į šiaurės vakarus, vienuolikoje – į vakarus, dvylikoje – 45°–75° į rytus ir šiaurės rytus, vienas – į šiaurę ir vienas – į pietus.

Šiaurės vakarų kryptimi daugiausia laidotos moterys, o rytų ir šiaurės rytų – vyrai. Tačiau paprotys vyrų ir moteris laidoti priešingomis kryptimis pastebėtas tik kapinyno pietryčiuose; šiaurėje ir šiaurės rytuose jo jau

¹ Apie rastus daiktus bei paminklo naikinimą pranešė tuometinė Švenčionių kraštotyros muziejaus direktorė A. Kudabienė.

² Tyrinėjimuose dalyvavo IEM bendradarbė D. Balčiūnaitė. Ataskaita yra IIAS Nr. 295 ir 318, o radiniai – IEM, AR 504:1–145.

3 pav. Kapai plote Nr. 16

nesilaikyta. Dalis vyrų taip pat palaidota galva į šiaurės vakarus ar vakarus.

Mirusieji laidoti 40–120 cm gylyje mediniuose karstuose. Kai kuriuose kapuose (k. Nr. 5, 65) išlikę medienos, tarsi lentų liekanų, baltame smėlyje gana aiškiai buvo matyti karstų kontūrai. Karstai buvo keturkampiai, 40–60 cm pločio ir iki 2 m ilgio. Vinių, kuriomis jie sukalti, nerasta.

Griaučiai, ypač kaukolės ir dubens bei ilgieji galūnių kaulai, išlikę palyginti gerai (pav. 5).

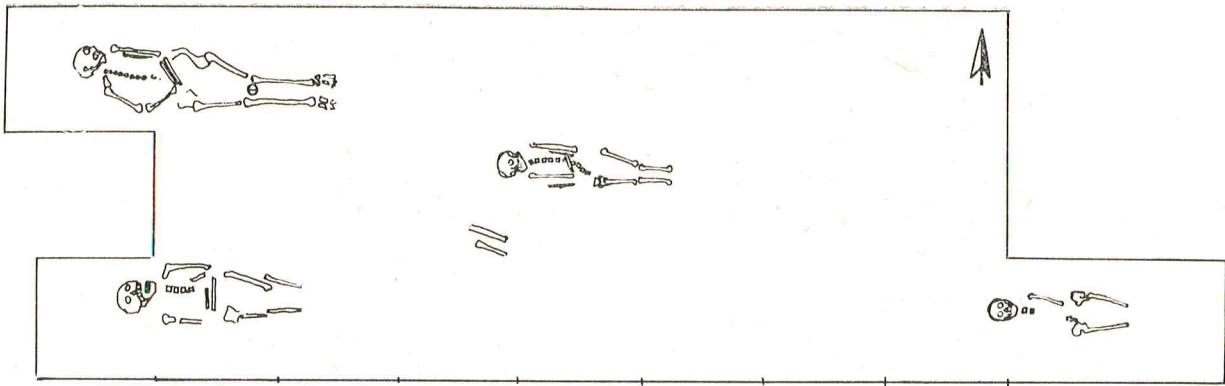
Iš griaučių matyti, kad mirusieji laidoti aukštiekninkai, ant krūtinės sudėtomis rankomis ir ištiestomis kojomis. Tačiau rankų padėtis ne visuose kapuose vienoda (pav. 6). Daugiausia kapų, kuriuose mirusiojo rankos per alkūnes sulenktos taip, kad plaštakos gulėtų žemiau juosmens — ant dubens kaulų (pav. 6:79). Bet pasitaiko, kad rankos sulenktos stačiu kampu ir sudėtos ant krūtinės (pav. 6:78) (k. Nr. 3–5, 16, 55, 60, 64, 73–75, 78), arba viena ištiesta, o kita uždėta ant dubens (k. Nr. 6, 24). Tokia rankų padėtis pastebėta ir Venzovščiznos kapinyne, Gardino srityje (Гуревич Ф. Д., 1962, рис. 108:2). Be to, Sarių kapinyne dar pasitaikė, kad viena ranka sulenкта smailiu kampu ir siekia kitos ran-

kos petikaulį, o antra sulenкта stačiu kampu ir padėta ant krūtinės (k. Nr. 80, 81).

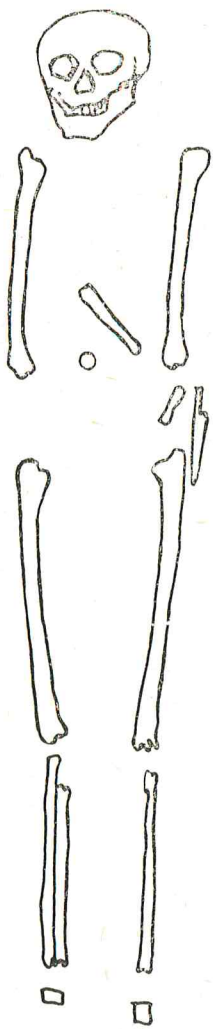
Kojos per kelius dažniausiai suglaustos (pav. 6:78, 79), bet pasitaiko praskėstomis (pav. 7:4) (k. Nr. 4) ir net palenktomis (k. Nr. 45).

Mirusieji Sariuose, kaip ir kituose to meto kapinyuose, laidoti su tam laikotarpiui būdingomis įkapėmis: darbo įrankiais, ginklais ir papuošalais.

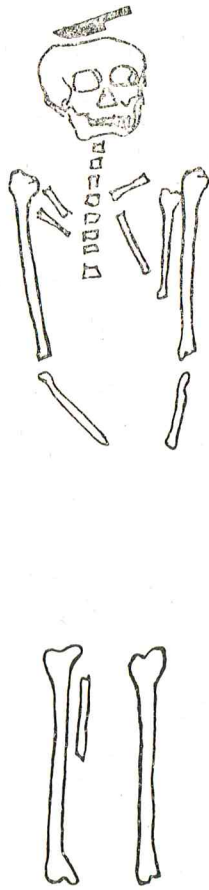
Moterys laidotos su puošnia galvos danga, antsmilkiniais ir auskarais. Jų krūtinės neretai dabino iš žalvarinių kriaušės formos žvangučių sudarytos apvaros bei karoliukai, rankas — apyrankės ir žiedai. Į moterų kapus kaip darbo įrankis buvo dedamas geležinis peiliukas tiesia nugarėle, randamas dažniausiai prie šono, juosmens srityje. Juosmens srityje ir iš dalies ant dubens kaulų jų kapuose aptikta geležinių grandelių ar diržo sagčių. Rasta taip pat žalvarinis raktas ir žalvarinė adata. Nereta moterų kapuose įkapė — molinis žiestas pūstais šonais puodas (pav. 8). Puodai daugiausia pastatyti galvūgalyje (pav. 8:3), o dviejuose kapuose (Nr. 4 ir 31) — tarp kojų, netoli pėdų (pav. 7:4; 9). Tarp kojų puodai padėti su puošnia galvos danga palaidotoms moterims.

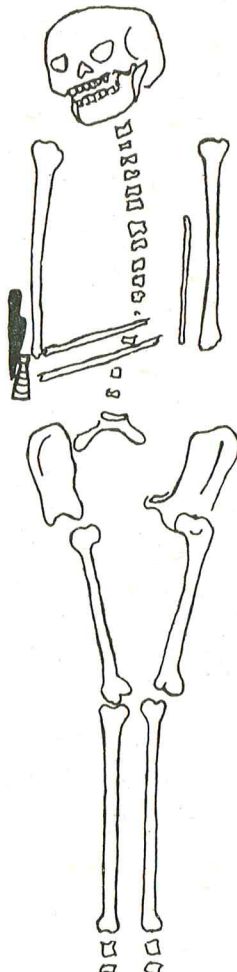
4 pav. Kapai plote Nr. 17

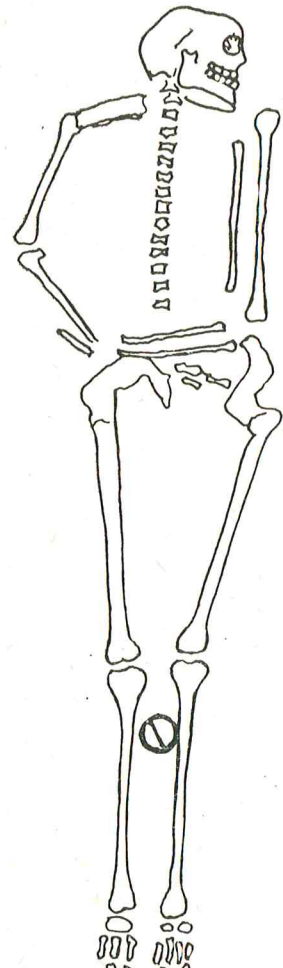
73

75

78

79

5 pav. Kapai Nr. 73 ir 75

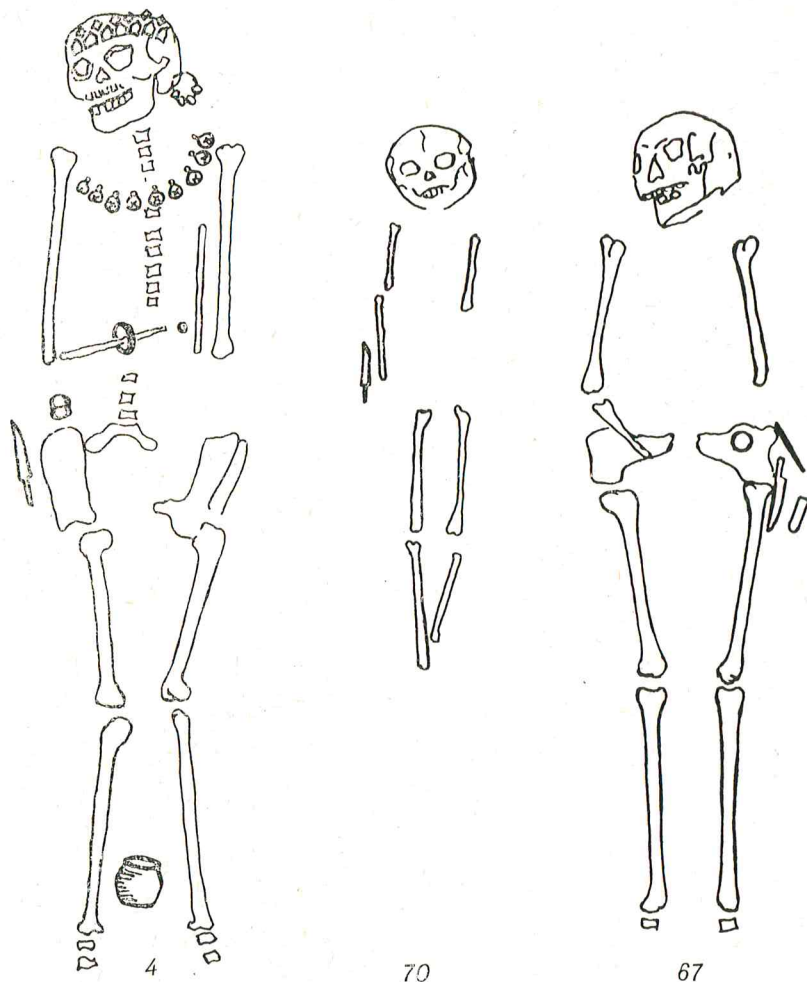
6 pav. Kapai Nr. 78 ir 79

Vyrai laidoti irgi su įkapėmis: darbo įrankiais, ginklais, monetomis, diržų sagtimis ir moliniais puodais, kurie buvo padedami galvūgalyje (pav. 8 : 5, 10, 3; 10). Visų drabužiai per juosmenį buvo sujuosti diržais, nes sagtys gulėjo dažniausiai ant dubens arba prie dubens kaulų (pav. 7 : 67; 8 : 10). Prie diržų greičiausiai buvo prisegami ir geležiniai pei-

tigaliai padėti prie šono arba prie kojų (pav. 8 : 5; 10).

Juosmens srityje, tikriausiai prie diržo, padėtos piniginės ir monetos.

Iš radinių padėties matyti, kad dauguma įkapių buvo išdėliotos mirusiojo juosmens srityje, dažniausiai kairėje pusėje.

7 pav. Kapai Nr. 4, 70 ir 67

liukai tiesia nugarėle, nes jų taip pat dažniausiai rasta prie dubens arba kiek žemiau dubens kaulų kairėje pusėje (pav. 6 : 78; 7 : 67, 70). Tik kape Nr. 75 peiliukas aptiktas virš galvos (pav. 5 : 75).

Prie juosmens taip pat buvo padėti geležiniai skiltuvai (pav. 8 : 5, 10). Vyrų kapuose rasta ir geležinių plačiaašmenių pentinių kirvių bei ginklų: geležinių įmovinių ietigalių ir strėlių antgalių. Tiek kirviai, tiek ir ie-

Vaikų kapai irgi su įkapėmis, tik jos mažesnės, pritaikytos amžiui (pav. 7 : 70).

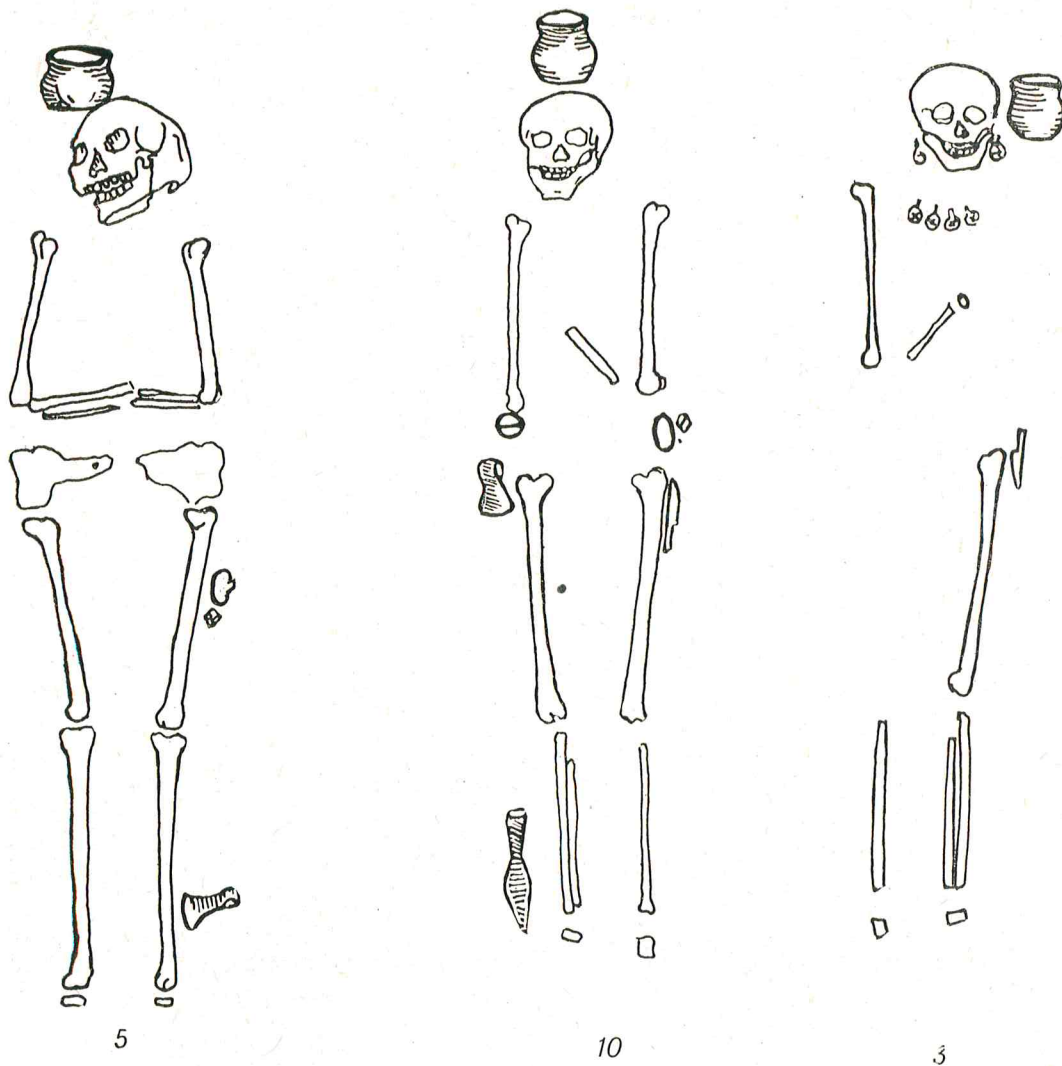
RADINIAI DARBO ĮRANKIAI

Sarių kapinyne rasta nemaža gerai išlikusių darbo įrankių: kirvių, peilių, skiltuvų, galštuvų, ylių ir adatų, kurie ir nusako pagrindinius to meto žmonių verslus bei užsiėmus.

Kapinyne stambiausi ir geriausiai išsilaikę radiniai yra geležiniai plačia ašmeniai pentiniai kirviai, tačiau jų aptikta nedaug, tik šešiuose vyrų kapuose (k. Nr. 5, 10, 17, 22, 24, 26) (IEM, AR 504:22, 42, 52, 65, 77, 87). Jie padėti prie

nuo 14 iki 16,5 cm ilgio, ašmenys nuo 7 iki 9 cm pločio, pentis 5–6 cm ilgio, skylė kotui apvali, 4–5 cm skersmens. Kai kurių kirvių skylėse dar matyti medinių kotų liekanų.

Kiek kitokios formos kirvis iš kapo Nr. 5: 14,4 cm ilgio, 8,6 cm pločio ne nukirstais,

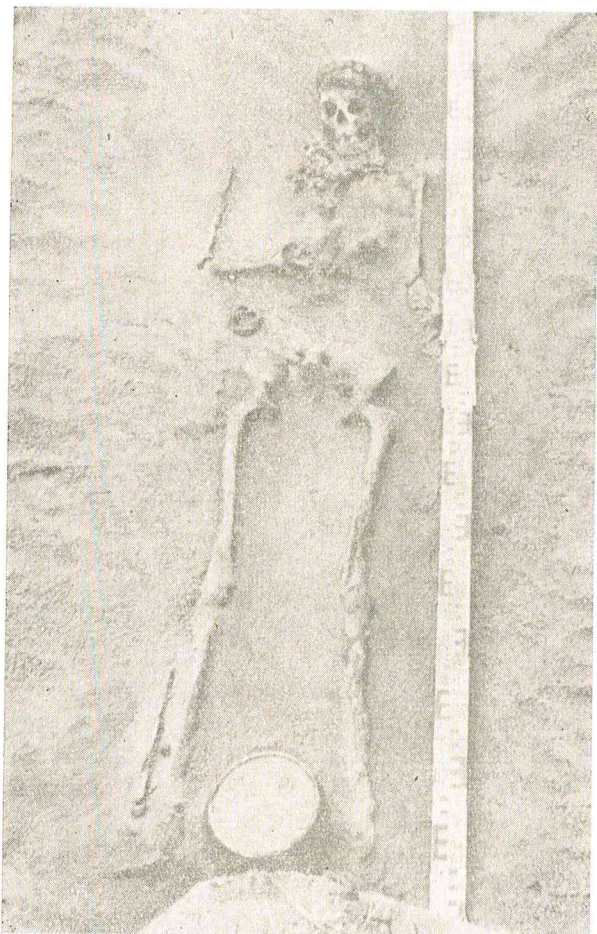
8 pav. Kapai Nr. 5, 10 ir 3

dubens (pav. 8:10) (k. Nr. 10, 17, 22), žemiau kelių (k. Nr. 5) arba pėdų (pav. 8:5) (k. Nr. 24, 26) ašmenimis dažniausiai į šoną arba apačią, o kapuose Nr. 10 ir 26 — įsmeigti į žemę.

Beveik visi čia rasti kirviai vienodos formos: ašmenys koto link išstęsti ir statmenai nukirsti (pav. 11), šone, apačioje tarsi įlenkti (pav. 11:2, 3). Beveik visi vienodo dydžio —

o užapvalintais ašmenimis. Lygiai toks pat rastas Šlapgiryje, Kelmės raj., kape Nr. 18 (Urbanavičius V., 1967, p. 56–67, pav. 5:4) ir Liepiniškėse, Utenos raj., kape Nr. 55 (Urbanavičius V., 1974 a, p. 82, pav. 5:1).

Išsiskiria ir nedidelis 10 cm ilgio kirvelis iš kapo Nr. 22. Jo skylė išlenkta iš suploto tos pačios geležies gabalo (pav. 12:6). Labai panašus, beveik toks pat kirvelis rastas Pu-

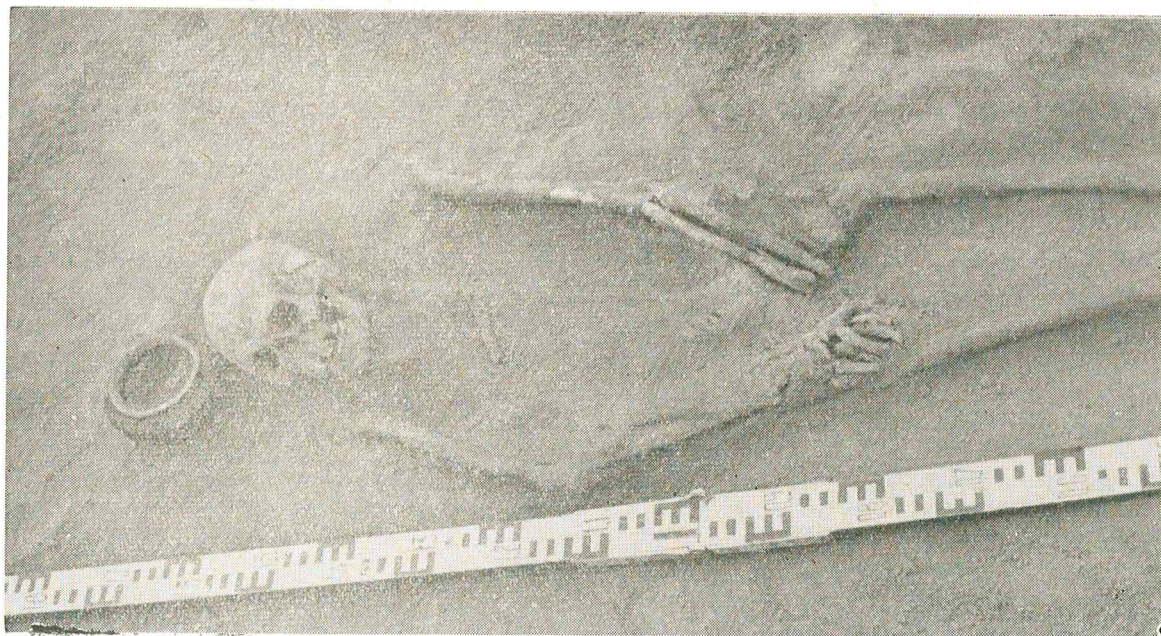
9 pav. Kapas Nr. 4

šalote, Molėtų raj. (Navickaitė-Kuncienė O., 1963, p. 102—103, pav. 4 : 6). Panašių į pastarąjį XIII—XIV a. kapinyuose aptikta ir daugiau (Navickaitė-Kuncienė O., 1963, p. 103, išnaša 3).

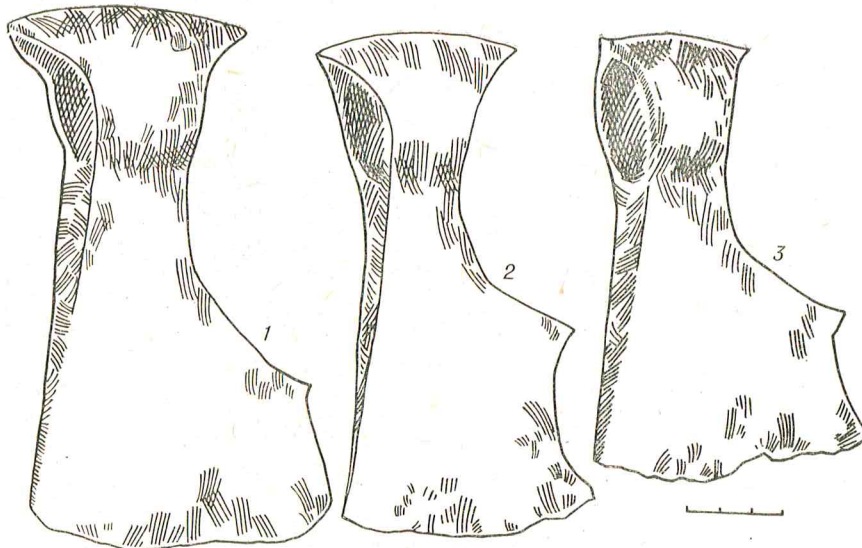
Anksčiau aprašyti Sarių kirviai nesiskiria nuo kituose to paties laikotarpio kapinyuose rastųjų. Tai labiausiai XIV—XV a. ne tik Lietuvoje, bet ir kituose kaimyniniuose kraštuose paplitusi kirvių forma. Sariuose aptiktieji priklauso šiam laikotarpiui. Tai patvirtintų ir kape Nr. 26 kartu rasta Kazimiero Jogailaičio (1440—1492) moneta.

Pačią gausiausią ne tik darbo įrankių, bet ir visų radinių grupę sudaro geležiniai peiliai tiesia nugarėle (pav. 13). Jų rasta vyrų ir moterų kapuose (k. Nr. 1, 3, 4, 6, 8—10, 13, 15, 17, 21, 22, 25, 26, 30—32, 34, 37—39, 42, 46, 50, 51, 66, 67, 70, 73, 75, 78) (IEM, AR 504 : 2, 10, 20, 26, 35, 37, 43, 47, 48, 50, 60, 68, 84, 90, 101, 106, 108—111, 115, 118, 119, 121, 122, 131, 136, 139, 140, 142, 143) vienoje padėtyje. Peiliukai dažniausiai rasti kairėje juosmens pusėje, prie dubens kaulų (pav. 5 : 73; 7 : 67; 8 : 3,10). Matyt, jie nešioti prie diržo. Tai liudija ir jų padėtis: beveik visi gulėjo smaigaliu žemyn. Dešinėje griaučių pusėje (pav. 6 : 78; 7 : 4,70) peiliukų būta rečiau, tik šešiuose kapuose, o viename kape Nr. 75 peiliukas padėtas virš mirusiojo galvos (pav. 5 : 75).

Peiliai įvairaus ilgio: nuo 10 iki 21 cm. Daugelio ašmenys nuo vartojimo išdilę. Čia

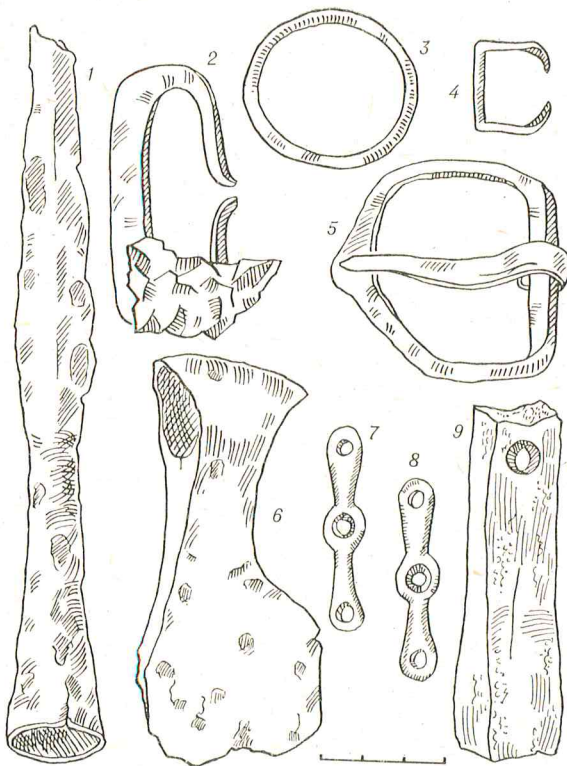

10 pav. Kapas Nr. 65

11 pav. Geležiniai plačiaašmeniai pentiniai kirviai iš įvairių kapų:

1 — iš kapo Nr. 26, 2 — iš kapo Nr. 10, 3 — iš kapo Nr. 24

12 pav. Kapo Nr. 22 radiniai:

1 — gelež. ietigalis, 2 — gelež. skiltuvas su titnago gabaliukais, 3 — gelež. grandelė, 4 — gelež. diržo sagtelė, 5 — gelež. diržo sagtis, 6 — gelež. kirvis, 7, 8 — žaly. apkalai, 9 — akmeninis galstuvus

aptiktus peilius galima skirti į dvi grupes: įtveriamuosius ir kriauninius.

Įtveriamųjų peiliukų daugiau. Jų įtveriamoji dalis neilga ir nusmailinta (pav. 13: 1—3; 14: 6).

Kur kas mažiau rasta kriauninių peilių, tik aštuoniuose kapuose (k. Nr. 30, 32, 42, 51, 66, 67, 70, 78). Vietoj nusmailintos įtveriamosios dalies yra ilgesnė ir platesnė įkotė, prie kurios vinutėmis buvo tvirtinamos medinės rankenėlės (pav. 13: 4).

Geležinių tiek įtveriamųjų, tiek ir kriauninių peiliukų tiesia nugarėle buvo plačiai aptinkama visuose tyrinėtuose XIII—XVI a. kapinyuose.

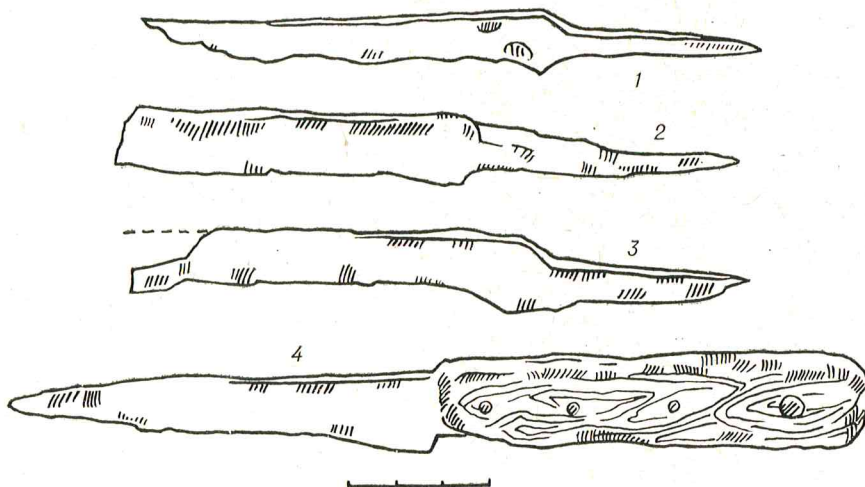
Geležinių skiltuvų rasta tik septyniuose vyrų kapuose (k. Nr. 5, 10, 17, 21, 22, 26, 55) (IEM, AR 504: 23, 45, 54, 61, 67, 89, 125). Visi aptikti juosmens srityje (pav. 8: 10) ir greičiausiai taip pat, kaip ir peiliukai, buvo nešiojami prie diržo. Ant jų viršaus neretai uždėta po vieną, du ir net tris titnago gabaliukus ugniai įskelti (pav. 12: 2; 15: 5).

Skiltuvai dviejų formų. Vieni padaryti iš geležinės plokščio keturkampio pjūvio juostelės, kurios galai nusmailinti, beveik susieina, užriesti ir susukti į išorę, tarsi įvija (pav. 15: 5). Šios formos skiltuvų rasta keturiuose kapuose (k. Nr. 5, 17, 21, 22), beveik visi vienodo dydžio: 7,2—7,5 cm ilgio ir 2,5—

3,1 cm pločio. Tik iš kapo Nr. 21 skiltuvas trumpesnis: 5,2 cm ilgio (pav. 14:1).

Kitą grupę sudaro pailgi ovalūs skiltuvai iš plokščios keturkampio skersinio pjūvio plokštelės su ovalo formos skylė viduryje

(IEM, AR 504:71, 107, 135), juosmens srityje (pav. 7:67). Jie irgi greičiausiai buvo nešiojami pakabinti prie diržo. Tai liudytų du galštuvai su skylutėmis iš kapų Nr. 22 ir 32 (pav. 16:11, 12).

13 pav. Geležiniai peiliai iš įvairių kapų:

1 — iš kapo Nr. 3, 2 — iš kapo Nr. 9, 3 — iš kapo Nr. 50, 4 — iš kapo Nr. 78

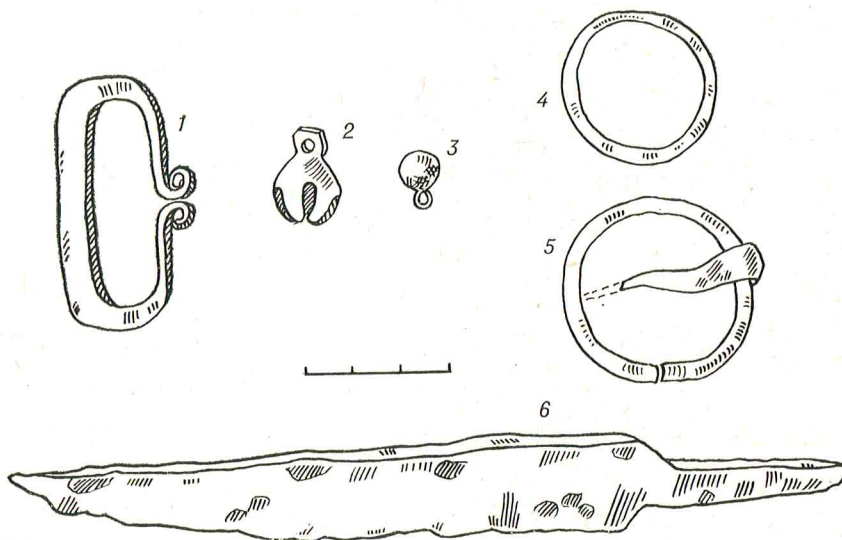
(pav. 16:6). Jie rasti tik du (k. Nr. 10, 26); tokio pat dydžio, kaip ir anksčiau aprašytieji.

Abiejų formų skiltuvai yra bendralaikiai, būdingi XIV—XVI amžiui. Tuo laikotarpiu jie buvo plačiai naudojami visoje Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose.

Akmensinių galštuvų rasta taip pat tikrai vyrų kapuose (k. Nr. 22, 32, 67)

Visi jie padaryti iš smiltainio akmens, gražiai nugludinti, pailgo keturkampio formos. Dviejų (k. Nr. 22, 32) galai užapvalinti, vieno (k. Nr. 32) — kamuoti. Beveik visi vienodo dydžio — nuo 8,4 iki 13,9 cm ilgio, 2—2,4 cm pločio ir 1,3—1,5 cm storio.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad čia galštuvai (pav. 12:9) buvo laikomas brangiu daiktu: visų pirma jų rasta labai mažai, o antra —

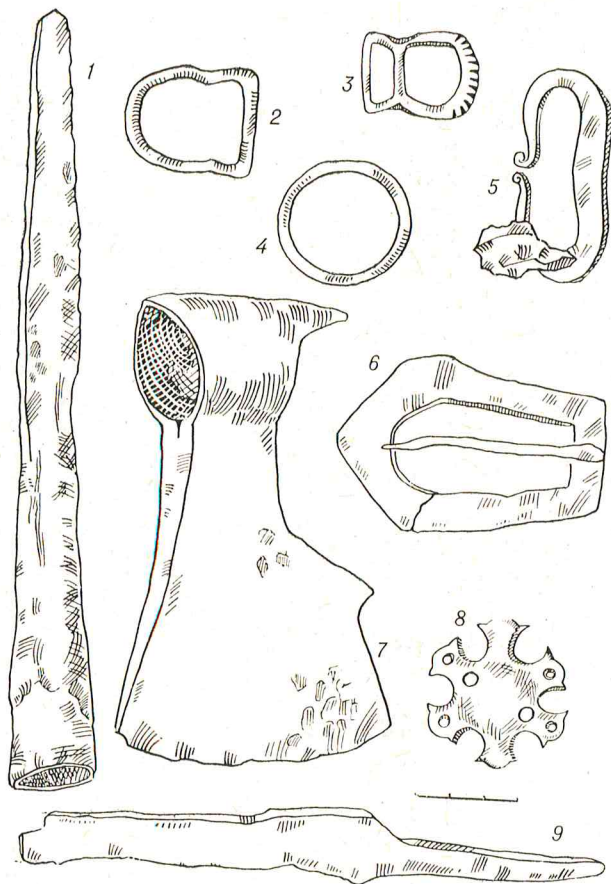

14 pav. Kapo Nr. 21 radiniai:

1 — gelež. skiltuvas, 2 — žalv. žvangutis, 3 — žalv. saga, 4 — gelež. grandelė, 5 — gelež. diržo sagtis, 6 — gelež. peiliukas

visi rasti įkapių turtinguose kapuose. Pvz., kape Nr. 22 mirusysis, be minėto galastuvo, dar buvo palaidotas su daug įkapių (pav. 12): virš jo galvos padėtas molinis pūstais šonais puodas, prie kairiojo šlaunikaulio

Prie darbo įrankių priskiriama ir vyro kape Nr. 67 rasta 10,5 cm ilgio geležinė yla (IEM, AR 504:137) (pav. 16:2). Forma ji niekuo nesiskiria nuo kitų, aptinkamų I tūkstantmečio bei II pradžios laidojimo pa-

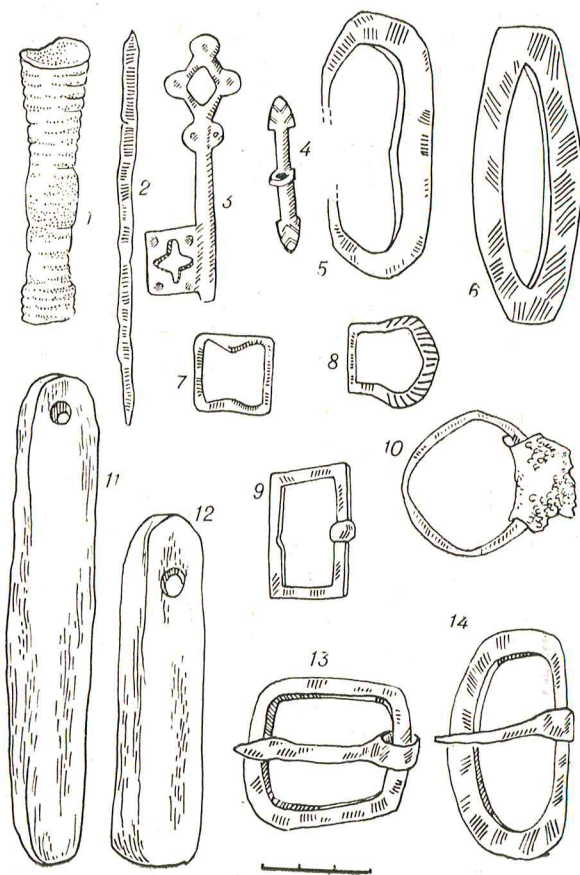

15 pav. Kape Nr. 17 radiniai:

1 — gelež. ietigalis-peilis, 2 — gelež. diržo sagtis, 3 — žalv. sagtis, 4 — gelež. grandelė, 5 — gelež. skiltuvus su titnago gabaliuku, 6 — gelež. diržo sagtis, 7 — gelež. kirvis, 8 — žalv. pigninės apkalas, 9 — gelež. peilis

gulėjo peiliukas tiesia nugarėle, prie jo — geležinis skiltuvus su titnago gabaliuku, prie dešiniojo šlaunikaulio — geležinis plačiaašmenis pentinis kirvis, prie blauzdikaulio — geležinis įmovinis ietigalis. Mirusysis buvęs sujuostas diržu; nuo jo išlikusi sagtelė ir du žalvariniai diržo apkaliukai. Per petį jis turbūt taip pat buvo sujuostas diržu, nes ant peties gulėjo dvi geležinės sagtelės.

Kapai Nr. 32 ir 67 taip pat turtingi įkapių. Galastuvai Lietuvoje labiausiai paplitę XIV a. pabaigos—XVI a. pradžios senkapiuose (Urbanavičius V., 1970, p. 8). Šiuo laikotarpiu jų aptinkama ir kaimyniniuose kraštuose.

16 pav. Radiniai iš įvairių kapų:

1 — kaulinė adatinė iš kape Nr. 78, 2 — gelež. yla iš kape Nr. 67, 3 — žalv. raktas iš kape Nr. 30, 4 — žalv. apkalas iš kape Nr. 66, 5 — gelež. skiltuvus iš kape Nr. 55, 6 — gelež. skiltuvus iš kape Nr. 26, 7 — žalv. diržo sagtelė iš kape Nr. 66, 8 — žalv. diržo sagtelė iš kape Nr. 9, 9 — gelež. sagtelė iš kape Nr. 55, 10 — žalv. grandelė su odos gabaliuku iš kape Nr. 28, 11 — akmeninis galastuvus iš kape Nr. 67, 12 — akmeninis galastuvus iš kape Nr. 32, 13 — gelež. diržo sagtis iš kape Nr. 79, 14 — gelež. sagtelė iš kape Nr. 66

minkluose ir gyvenvietėse. Minėto laikotarpio paminkluose ylių rasta gana daug, ir jos būdingiausios moterų kapams, tuo tarpu XIV—XVI a. ylių mažėja ir jų aptinkama jau tik vyrų kapuose. Pvz., Liepiniškėse iš šimto iš-tirtų griautinių kapų tik viename Nr. 11 rasta yla (Urbanavičius V., 1974 a, p. 83), Jakštaičiuose, Šiaulių raj., iš dviejų šimtų penkiolikos kapų — trys ylos (Urbanavičius V., 1974 c, p. 96), Šlapgiryje iš dvidešimt kapų — viena (Urbanavičius V., 1967, p. 56).

Rasta ir viena 4,7 cm ilgio žalvarinė adata (k. Nr. 8) (IEM, AR 504:34). Ji aptikta kape kartu su Aleksandro (1492—1506) denaru ir todėl datuojama XV a. pabaiga—XVI a. pradžia.

Adatos šio laikotarpio kapinyuose — taip pat retas radinys. Viena aptikta Skėriuose, Mažeikių raj., kape Nr. 5 (Valatka V., 1974, p. 93), Jakštaičiuose (Urbanavičius V., 1974 c, p. 96) ir Rumšiškėse, Kaišiadorių raj. (Urbanavičius V., 1970, p. 8).

Į kapus dažnai jos dėtos su adatinėmis. Viena kaulinė rasta ir Sariuose k. Nr. 78 (IEM, AR 504:144). Ji tūtelės formos, 7,5 cm ilgio, platesniame gale 2,3 cm skersmens, o siauresniame — 1 cm. Visas paviršius puoštas aplink einančiais skersiniais ranteliais (pav. 16:1). Kaulinės adatinės Lietuvoje — retas radinys. Jų kol kas aptikta tik Jakštaičiuose (Urbanavičius V., 1974 c, p. 96) ir Liepiniškėse (Urbanavičius V., 1974 a, p. 3, pav. 16).

Lietuvoje labiau paplitusios buvo odinės žalvariu apkalto adatinės.

BUITINIAI DAIKTAI

Šalia darbo įrankių tiek vyrų, tiek ir moterų kapuose rasta ir buitinių daiktų: molinių puodų, raktų, adatinių.

Pagrindinę buitinių daiktų grupę sudaro moliniai puodai.

Gerai išlikusių puodų rasta keturiolikoje vyrų ir moterų kapų (k. Nr. 2—7, 10, 22, 23, 25, 26, 30, 31, 65); dviejų sudužusių puodų šukės aptiktos atsitiktinai (IEM, AR 504:3, 4, 11, 21, 27, 41, 64, 76, 85, 86, 96, 102, 127). Visi puodai, išskyrus du, pastatyti mirusiojo galvūgalyje (pav. 8:3, 5, 10; 10). Tik dviejuose moterų kapuose (k. Nr. 4 ir 6) jie stovėjo tarp kojų, netoli pėdų (pav. 7:4; 9). Puodų dėjimo prie mirusiojo tvarka Sarių kapinynas išsiskyrė iš tyrinėtų bendralaiky kitų Lietuvos TSR kapinynų. Juose puodai daugiausia buvo dedami prie mirusiojo kojų, rečiau — prie galvos ir juosmens. Pvz., Rumšiškėse iš penkiasdešimt dviejų su keramika ištirtų kapų trisdešimt devyniuose puodai rasti prie kojų (Sadauskaitė-Mulevičienė I., 1965, p. 51).

Sarių puodai beveik visi vienodi, žiesti, pūstais šonais, neaukštais įlenktais kakleliais ir daugiau ar mažiau atlenktais pakraščeliais (pav. 17:1,2).

Pagal dydį juos galima būtų skirti į dvi grupes: keturi puodukai (k. Nr. 7, 23, 25, 30) buvo 8—9 cm aukščio, anga 8,9—9,7 cm skersmens, skersmuo petelių dalyje 11—12,5 cm,

dugno — 8,2—9,3 cm. Kitai grupei priklauso didesni puodai: 10,2—12 cm aukščio, jų anga 11—13,2 cm skersmens, petelių srityje — 15,2—15,5 cm ir dugno — 10,5—11 cm. Didelių puodų rasta daugiausia, net dešimtyje kapų (k. Nr. 2—6, 10, 22, 26, 31, 65).

Visi puodai gerai išdegti, gelsvai rausvos spalvos ir palyginti gerai išsilaikę. Didelė dalis petelių srityje ornamentuoti viena arba dviem banguotų linijų eilėmis (k. Nr. 3, 4, 6, 10, 30, 31). Šios linijos nevienodos: vienuose jos platesnės ir stambesnės, kituose daug smulkesnės (pav. 17:2).

Ornamentika išsiskiria puodukas iš kapo Nr. 26. Jo kaklelis puoštas įspausťas brūkšneliais, peteliai — dviem banguotų linijų eilėmis (pav. 17:1). Puodukas iš kapo Nr. 23 petelių srityje vietoj banguotos linijos ornamentuotas plačia tarsi tinkline juosta. Panašiu raštu puoštas ir puodukas iš kapo Nr. 7 (pav. 18:2). Tinkliniu raštu ornamentuoti ne tik peteliai, bet ir kaklelis. Puodukas, rastas kape Nr. 5, dabintas įkypų duobučių ornamentu (pav. 18:1). Dalies puodų paviršius neornamentuotas (k. Nr. 2, 25, 65).

Puodai prie mirusiojo, atrodo, buvo pastatyti tušti arba su gėrimu. Kaulų juose nerasta.

Visi puodai rasti pietinėje kapinyno dalyje, kurioje daugiausia būta XIII—XIV a. kapų. Vienas jų aptiktas kape Nr. 26 su Kazimiero Jogailaičio XV a. vidurio moneta. Taigi tokie pat puodai dar naudoti ir XV amžiuje.

Lygiai tos pačios formos molinių puodų rasta ir kituose XIII—XV a. kapinyuose.

Prie buitinių daiktų priskiriamas ir žalvarinis raktas, rastas suardytame, bet palyginti turtingame moters kape Nr. 30 (IEM, AR 504:99). Čia dar buvo molinis puodas, žalvarinis žiedas, geležinis peiliukas tiesia nugarėle, žalvarinis kriaušės formos žvangutis ir geležinė grandelė. Taigi galima daryti prielaidą, kad raktas priklausė ne eilinei moteriai. J. Jurginio nuomone, tai ištekėjusios moters — žmonos, namų valdytojos — simbolis (Jurginis J., 1962, p. 98). Šiame kape rastas raktas buvo nedidelis: 7,4 cm ilgio, lietiš, rombine ažuřine galvute, rakinamoji dalis keturkampė, taip pat ažuřinė (pav. 16:3).

Tokios formos raktų Lietuvoje daugiausia pasitaiko XIII—XIV a., nors rasta ir vėlesniuose, net XVI a. nedegintų mirusiųjų kapuose (Urbanavičius V., 1970, p. 24).

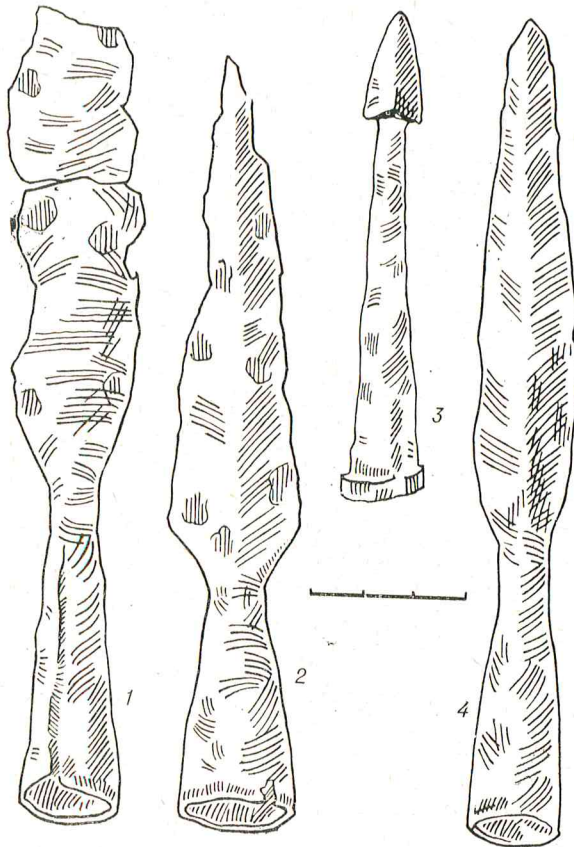
Sarių raktas, kaip ir visas kapo inventorius, datuotinas XIII—XIV amžiumi. Tokios formos raktų F. Gurevič rado Baltarusijoje, Nemuno pakrantėse, iš akmenų sukrautuose

17 pav. Moliniai puodai:
1 – iš kapo Nr. 26, 2 – iš kapo Nr. 10

18 pav. Moliniai puodai:
1 – iš kapo Nr. 5, 2 – iš kapo Nr. 7

19 pav. Ginklai:

1 — gelež. ietigalis iš kapo Nr. 10, 2 — gelež. ietigalis iš kapo Nr. 26, 3 — gelež. strėlės antgalis iš kapo Nr. 7, 4 — gelež. ietigalis iš kapo Nr. 9

XIII—XIV a. kapuose (Гуревич Ф. Д., 1962, рис. 112:1,6). Lygiai tokius pat raktus aptiko ir G. Stychovas Polocke XIII a. kultūriniam sluoksnyje (Штыхов Г. В., 1975, рис. 31:18).

Prie buitinių daiktų priklauso ir anksčiau kartu su adatomis aprašytos adatinės.

GINKLAI

Ginklų Sariuose aptikta nedaug.

Pagrindinę jų grupę sudaro geležiniai įmoviniai ietigaliai, kurių rasta tik penkiuose vyrų kapuose (k. Nr. 9, 10, 17, 22, 26) (IEM, AR 504:36, 44, 49, 66, 88). Ietigaliai kapuose, išskyrus kapą Nr. 9, beveik visi aptikti vienoje vietoje. Ietys dėtos dešinėje mirusiųjų kojų pusėje, dažniausiai plunksna žemyn, taip, kad ietigaliai gulį arčiau pėdos (pav. 8:10). Tik viename kape Nr. 10 ietis padėta priešinga kryptimi, o kape Nr. 9 ietigalis gulėjo ne prie kojų, bet prie dešinės rankos petikaulio, plunksna į viršų.

Ietigaliai 15—23 cm ilgio. Plunksnos paprastai ilgesnės už įmovas (pav. 19:1, 2, 4); pvz., ietigalis, rastas kape Nr. 10, buvo 16,6 cm, jo plunksna turėjo 10,5 cm, o įmova — 6,1 cm ilgio (pav. 19:1).

Ietigalių plunksnos lauro lapo formos, 2—2,5 cm pločio. Kiek skirtinga ir gerokai siauresne, primenančia daugiau karklo lapo formą, plunksna buvo rastas vienas ietigalis kape Nr. 22 (pav. 12:1).

Kiek skiriasi ietigalis iš kapo Nr. 26. Jo įmova trumpiausia — tik 5,2 cm ilgio, o 10 cm ilgio plunksna per vidurį su neryškia iškilia briauna (pav. 19:2).

Sarių ietigalių forma skiriasi nuo Rumšiškėse, Slapgirėje, Pušalote ir kituose bendra-laikiuose kapinyuose rastųjų ietigalių formos. Sarių ietigalių plunksnos, kaip matėme, labiau užapvalintos ir primena lauro lapą, o kitų su ryškesnėmis briaunomis.

Sariuose rasti ietigaliai panašūs į Polocke XIII a. viduriu datuojamame sluoksnyje aptiktuosius (Штыхов Г. В., 1975, рис. 6:2, 3). Chronologiškai Sarių ietigaliai priklauso greičiausiai XIII—XIV amžiu.

Iš visų aprašytųjų išsiskiria vienas, aptiktas kape Nr. 17. Tai ietigalis-peilis, 23 cm ilgio, 12 cm ilgio plunksna, nedideliais grioveliais puošta įmova. Plunksna primena peilį tiesia nugarėle (pav. 15:1). Šis ietigalis turėjo dvejopą paskirtį: buvo naudojamas ir kaip ginklas, ir kaip darbo įrankis.

Paralelių šiam ietigaliui kol kas žinome tik iš Rumšiškių XIV a. degintinio kapo Nr. 35 (Urbanavičius V., 1970, p. 10—11, pav. 9:4). Vienas lygiai toks pat ietigalis-peilis rastas Polocke. Jį G. Stychovas datuoja XIII a. trečiuoju—penktuoju dešimtmečiu (Штыхов Г. В., 1975, рис. 6:4).

Kadangi šis ietigalis čia rastas kartu su piniginės apkalu ir panašus į Rumšiškių, jį reikėtų datuoti XIV amžiumi.

Geležinis strėlės antgalis rastas tikėtai vienas suardytame berniuko kape Nr. 7 (IEM, AR 504:28), padėtas dešiniajame šone, netoli dubens kaulų, smagaliu žemyn. Jis nedidelis — 9,7 cm ilgio, labai savotiškos formos, primenantis įmovinį ietigaliuką. Įmova ilga — 7,6 cm, o viršūnė visiškai trumpa — 2,1 cm ilgio, 1,1 cm pločio, trikampio skersinio pjūvio (pav. 19:3).

Paralelių šiai strėlei Lietuvoje kol kas neturime. Viena tokia strėlė aptikta Latvijoje ir datuojama XIV—XV amžiumi (Arheologijas izstāde, 1965 Lātvijas etnografiskas būdvabas

20 pav. Moters kapo Nr. 4 detalē

muzjes. Rīga, 1975, p. 35). Tikriausiai tam pašam laikotarpiui priekšā ir Sariose rastās strēlēs antgalis.

PAPUOŠALAI

Kaip ir kituose laidojimo paminkluose, Sarioju senkapyje mirusieji laidojami ne tikai su darbo ierīcībām, ginkļiem, buitīnīem, bet arī su papuošalām. Daugākiā jū moterū kapuose.

Pagal paskirtj papuošalus galima skirti j trīs grupes: galvos, krūtīnēs ir rankū.

Galvos papuošalus sudaro tikai no galvos dangos išlikusios žālvāriņu skardelju juostas su sidabrinīem be j žālvārinīem antsmilkinīem ir auskarām.

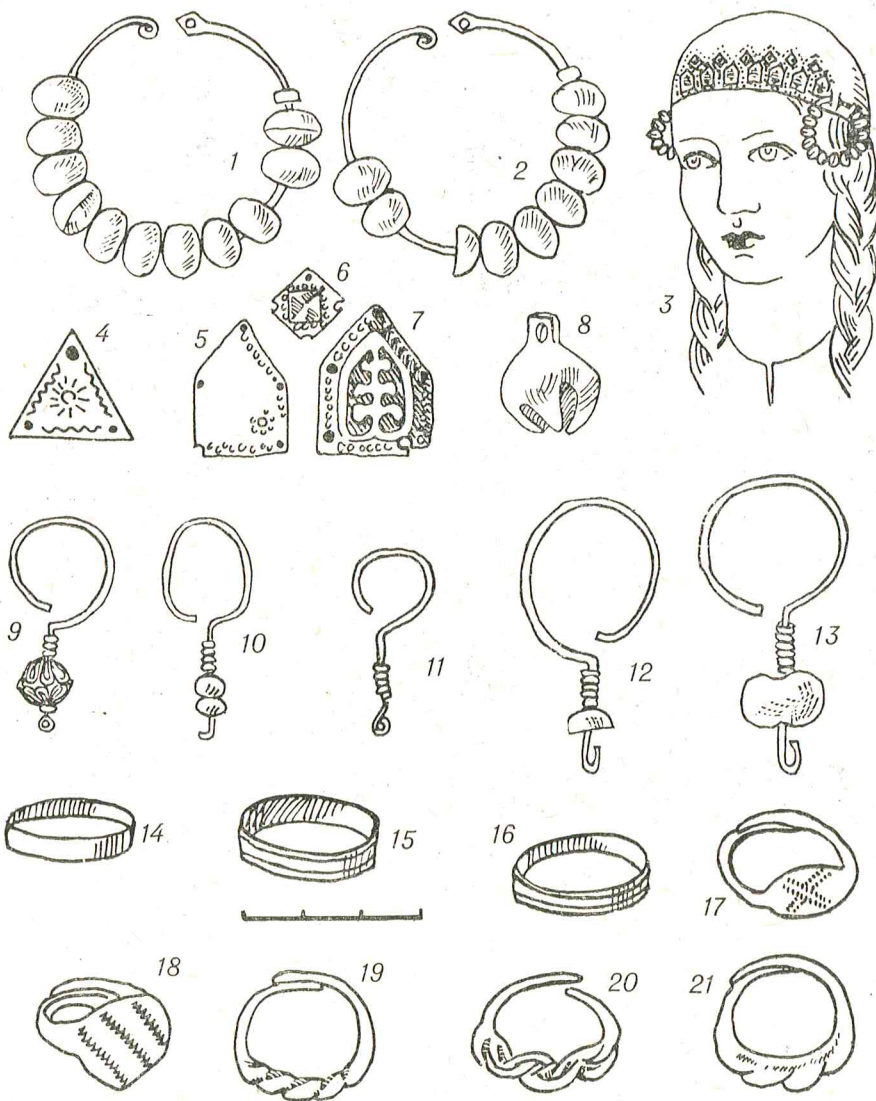
Galvos danga ir jos papuošalai. Sario j kol kas jra vienintēlis kapinynas, kurām rasta gerā išlikusij galvos dangos papuošalū, pagal kuriuos galima atstatyti to meto moterū galvos dangā. Jū rasta keturiuose turtingū moterū kapuose (k.

Nr. 4, 25, 31, 39) (IEM, AR 504 : 15, 81, 103, 117).

Gerāusīem galvos dangos papuošalām išsilaikē kape Nr. 4 (pav. 20). Čia virš mirusios kaktos buvo uzdēta 6—6,5 cm pločio juosta iš dviejū eilju žālvāriņu netaisyklīngū penkiakampju 2×2,4 cm dydžio skardelju, tarp kuriū jmaišyta mažesnj 1,2×1,2 cm dydžio keturkampju skardelju (Kuncienē O., 1974, p. 68, pav. 1). Visos ornamentuotos metaloplastinū būdu — kriptu pakraštēlīem, o vidurjē jspausť tarsi koks ženklas (pav. 21 : 7; 22 : 2). Keturkampju skardelju ornaments skirtingas. Vidujē jspausťas lyg rombas. Visos skardelēs buvo pritvirtintos priē audinio. Tai rodo nedidelēs skylutēs kampuose (pav. 21 : 5). Po skardelēm j buvo matyti audinio atspaudai.

Lygīem toks pat papuošals rasts ir kape Nr. 31. Tik čia penkiakampēs skardelēs šiaurēs — 2,5 cm ilgio ir 1,7 cm pločio.

Kitā j skardelēs išdēstytos ant mirusios galvos kape Nr. 25. Čia tā j pat virš kaktos

21 pav. Papuošalai iš įvairių kapų:

1, 2 — sidabriniai antsmilkiniai iš kapo Nr. 25, 3 — galvos dangos nuo galvos papuošalo iš kapo Nr. 39, 4 — žalv. skardelė iš kapo Nr. 25, 5, 6, 7 — žalv. skardelės kapo Nr. 25, 9, 12 — žalv. auskarai iš kapo Nr. 38, 10 — žalv. auskarai iš kapo Nr. 53, 11, 13 — auskarai iš kapo Nr. 8, 14 — žalv. žiedas iš kapo Nr. 69, 15 — žalv. žiedas iš kapo Nr. 8, 16 — žalv. žiedas iš kapo Nr. 73, 17 — žalv. žiedas iš kapo Nr. 6, 18 — žalv. žiedas iš kapo Nr. 30, 19 — žalv. žiedas iš kapo Nr. 27, 20 — sidabrinis žiedas iš kapo Nr. 25, 21 — žalv. žiedas iš kapo Nr. 3

aptikta 6—7 cm pločio juosta. Penkiakampės skardelės buvo išdėstytos apačioje, keturkampės — viršuje (pav. 21 : 3; 22 : 1,2). Kiekviena apjuosta smulkių baltos ir mėlynos masės karoliukų eile. Juostos galuose pritvirtinta dar po trikampę skardelę (pav. 21 : 4). Visos ornamentuotos metaloplastiniu būdu.

Tokiu pat principu sudarytas ir galvos papuošalas iš kapo Nr. 39.

Juostos iš skardelių juosė mirusiųjų kaktas nuo vienos ausies iki kitos, ir, kaip rodo

kape Nr. 39 prie skardelių rasti smulkūs organinės medžiagos liekanų fragmenteliai, jos buvo pritvirtintos prie audinio. Tai matyti ir iš smulkių karoliukų, kurie turėjo būti prisūti. Tai greičiausiai buvusios kepurėlės priekinės dalies papuošalas.

Galvos papuošalų — juostų, sudarytų iš penkiakampių skardelių, Lietuvoje turime labai nedaug. Panašus papuošalas rastas Pušaloto, Molėtų raj., senkapio kape Nr. 6. Mirusioji čia palaidota su lininiu galvos apdangalu,

22 pav. Moters kape Nr. 4 radiniai:

1, 2 – žalv. skardelės nuo galvos papuošalo, 3 – žalv. žiedas, 4 – žalv. žvangučių apvara, 5 – žalv. apyrankė, 6 – gelež. diržo sagtis, 7 – gelež. peiliukas, 8 – molinis puodas, 9 – karoliukai, 10, 11 – žalv. antsmilkiniai

kuris priekyje, virš kaktos, kaip ir Sariuose, puoštas penkiakampių žalvarinių skardelių ir smulkių karoliukų juosta (Navickaitė-Kuncienė O., 1963, pav. 6). Skirtumas tik tas, kad šios skardelės didesnės ir puošta viena eile.

Lygiai tokių pat penkiakampių ir trikampių skardelių bei smulkių karoliukų rasta Pašaminėje, Švenčionių raj., suardytame moters kape (medžiaga yra IEM, AR 446; Kuncienė O., 1974, p. 70). Jos taip pat pritvirtintos prie medžiagos (šiuo atveju – vilnonės).

Galvos danga, priekyje puošta žalvarinių skardelių juosta, yra būdinga rytiniams slavams. Tai matyti iš tų papuošalų paplitimo.

Keturkampių bei trikampių skardelių, apvedžiotų smulkiais karoliukais, nemažai rasta Tarybų Baltarusijoje, ypač Nemuno pakrantėse, iš akmenų sukrautuose pilkapiuose (Гуревич Ф. Д., 1962, с. 124). Tokių skardelių V. Šukevičius dar 1888–1889 m. aptiko Gardino raj. Venzovščiznos ir Dvarčėnų senkapiuose (Гуревич Ф. Д., 1962, с. 182–183, 189–191, рис. 112:4; 113:8). Jų taip pat buvo rasta Varenavo raj. Karnaciškos kapinyne (Szukiewicz W., 1902, p. 42).

Panašių skardelių nuo galvos dangos papuošalų aptikta jau praėjusio šimtmečio pabaigoje Peterburgo gubernijos XIII–XIV a.

pilkapiuose ir plokštiniuose kapinyuose (Спицын А. А., 1896, с. 42, табл. XV : 1—5).

Iš skardelių galvos papuošalų, tik kitaip sukomponuotų, rasta ir šiaurės Lenkijoje, Ruvnina Dolnos kapinyne (Kentčyno pavietas, Olsztyno vaivadija) (Odoj R., 1958, rys. 8, tabl. XXI : 1,2).

Tačiau rytų Lietuvoje rasti aprašytieji galvos papuošalai kai kuo skiriasi: pirmiausia pačia skardelių forma. Slaviški paprastai sudaryti iš keturkampių skardelių, o mūsėškiai — iš penkiakampių arba penkiakampių ir keturkampių. Skirtingas ir pats skardelių ornamentas bei jų išdėstymas.

Visa tai peržvelgę, galime daryti prielaidą, kad mada nešioti tokius galvos papuošalus į rytų Lietuvą yra atėjusi iš kaimynų slavų, bet pats papuošalai padaryti savitai, matyt, juos gamino vietiniai meistrai.

Neatskiriama galvos dangos — kepurėlių — dalis yra *auskarai-antsmilkiniai* (k. Nr. 3, 4, 25, 31) (IEM, AR 504 : 7 (2 egz.), 13, 14, 78, 79, 105). Visi, išskyrus kapo Nr. 3, rasti kartu su galvos papuošalais. Kape Nr. 3 mirusioji palaidota greičiausiai be kepuraitės.

Cia aptikti antsmilkiniai yra žiedo formos, padaryti iš apvalios sidabrinės arba žalvarinės vielos. Vyrauja sidabriniai, žalvarinių rasta tik kape Nr. 4. Aptikta poromis, vienoje ir antroje ausiduobių pusėje. Vienas vielutės galas susuktas į sraigelę, antras paplatintas, išplotas, viduryje su skylute. Šių žiedų vielutė apmauta 7—8 dvigubais lėšio formos laisvai besisukinėjančiais karoliukais. Jie vienodo dydžio, 0,8 cm skersmens. Antsmilkiniai 4—4,5 cm skersmens (pav. 21 : 1,2; 22 : 10, 11).

Kapų tyrinėjimai parodė, kad šie antsmilkiniai buvo nešiojami prisegti prie galvos dangos, o ne įsegti į ausis. Tai matyti iš jų radimo aplinkybių: beveik visi buvo kartu su minėtais galvos papuošalais. Antroje jų pusėje aptikta organinės medžiagos žymių. Į ausis jie negalėjo būti įsegami ir dėl vielos storumo bei jos galų užbaigimo.

M. Saburova nurodo, kad tokie pat antsmilkiniai slavuose irgi buvo segami prie galvos dangos arba tvirtinami prie plaukų (Сабурова М. А., 1974, с. 86, 88, рис. 1 : 1,5; 2 : 3).

Šie antsmilkiniai Lietuvoje neplačiai paplitę. Daugiausia jų rasta rytų Lietuvoje (radimo vietos nurodytos: Kuncienė O., 1974, p. 72, išnaša 22).

Žiedo formos su apmautais karoliais antsmilkiniai, kaip ir anksčiau aprašyti galvos papuošalai, taip pat daugiausia paplitę ryti-

nių slavų teritorijoje, ypač daug jų aptikta šiaurės vakarinėse Naugardo žemėse (Седова М. В., 1959, с. 224), Maskvos srityje Volgos—Okos upių baseine (Горюнова Е. И., 1961, рис. 84 : 7, 8). Nemažai jų aptikta ir kaimyninėje Baltarusijoje, ypač jau minėtuose iš akmenų krautuose kapuose (Гуревич Ф. Д., 1962, рис. 111 : 10; 112 : 11, 14), taip pat Lenkijoje (Odoj R., 1958; rys. 4 : 8) bei vakarų Ukrainoje (Гуревич Ф. Д., 1962, с. 129).

Sarių antsmilkiniai kartu su anksčiau aprašytais galvos dangos papuošalais, remiantis rytų slavų žemėse rastais ir tiksliai datuotais papuošalais, turėtų būti skiriami XIII—XIV amžiui. Pvz., Naugarde jų aptikta XIII—XIV a. pirmosios pusės kultūriniame sluoksnyje. M. Sedovos nuomone, antsmilkiniai atsiradę net XII a., o XIV a. jau išnykę (Седова М. В., 1959, с. 224). Dar XIX a. pabaigoje tą pačią mintį kelė L. Ivanovskis. Šių antsmilkinų klestėjimo laikotarpiu Peterburgo gubernijoje jis laiko XIII amžių (Спицын А. А., 1899, с. 42). Tokių pat sidabrinų antsmilkinų F. Gurevič rado Naugarduko pilies priešpilio kultūriniame sluoksnyje, datuojamame laikotarpiu iki XIII amžiaus (Гуревич Ф. Д., 1962, с. 129). E. Goriunova Maskvos srityje Dolgolugovsko kapinyne rastuosius antsmilkinius (Горюнова Е. И., 1961, рис. 84 : 7, 8) bei M. Saburova rytų slavų moterų galvos papuošalus datuoja XIII amžiumi (Сабурова М. А., 1974, с. 97).

Kiti radiniai rodo, kad puošnią galvos dangą dėvėjo turtingos moterys. Ji aptikta turtinguose radinių kapuose. Pvz., kape Nr. 4 moteris palaidota ne tik su puošnia galvos danga, bet ir ant jos krūtinės gulėjo apvara iš žalvarinių žvangučių bei karolių, ant dešinės rankos užmauta apyrankė ir žiedas, prie juosmens — diržo sagtis ir geležinis peiliukas tiesia nugarėle, prie dešiniojo blauzdiakaulio — žvangutis, o tarp kojų, prie pėdų, padėtas molinis puodas.

Jaunos mergaitės ar ištekėjusios moterys nešiojo šiuos papuošalus, galutinai dar neišaiškinta. M. Saburova linkusi manyti, kad kepurėles, puoštas skardelėmis, ir į jas įsegtus antsmilkinius nešiojo ištekėjusios moterys, o jaunoms mergaitėms antsmilkiniai buvo segami prie plaukų (Сабурова М. А., 1974, с. 97). Galbūt tokio papročio laikėsi ir Sarių gyvenvietės moterys. Šią mintį patvirtintų kapuose Nr. 4 ir 25 ant mirusiųjų dešiniųjų rankų pirštų kaulų rasti žiedai, kaip ištekėjusios moters simbolis. Tuo tarpu kape Nr. 3, kuriame neaptikta žalvarinių skardelių, o tik antsmilkiniai, žiedas buvo ant kairiosios ran-

kos. Galbūt netekėjusiai mergaitei antsmilkiniai buvo įsegti į plaukus.

Auskarai taip pat priskiriami galvos papuošalams. Jų rasta keturiuose moterų kapuose (k. Nr. 8, 29, 38, 53) (IEM, AR 504: 30, 31, 94, 95, 112, 113, 124) (pav. 21: 9—13). Visuose aptikta po du — vienoje ir antroje pusėje, žemiau ausiduobių, tik kape Nr. 53 rastas vienas, bet šis kapas suardytas ir kitas auskaras greičiausiai sunaikintas.

Auskarai padaryti iš plonesnės, negu antsmilkiniai, žalvarinės apvalios vielutės. Jie 3—3,5 cm skersmens. Forma primena klausuką, užsibaigia pastorinimu, tarsi kilpele (pav. 21: 11, 12, 13). Šis pastorinimas padarytas, kad nenukristų karoliukas. Ant prailgintos vielutės užmauta po metalinį, metalinį ažurinį arba stiklinį karoliuką (pav. 21: 9, 13). Mirusiajai kape Nr. 53 užmauti du spalvoti — žalias ir mėlynas — metaliniai karoliukai (pav. 21: 10), o kape Nr. 8 rastasis auskaras be karoliuko (pav. 21: 11). Jis greičiausiai nukritęs. Viename kape aptikti auskarai paprastai būna skirtingo dydžio: vienas padarytas iš storesnės vielos ir didesnis, kitas — iš plonesnės ir mažesnis. Pvz., vienas auskaras iš kapo Nr. 38 buvo 4,8 cm ilgio ir 2,7×2,4 cm dydžio, o antras — 4,2 cm ilgio ir 1,9×1,8 cm dydžio (pav. 21: 9, 12). Panašūs ir iš likusių kapų.

Šie auskarai, kaip ir antsmilkiniai, paplitę rytų Lietuvoje, nors pasitaiko ir vidurio Lietuvoje³.

Klaustuko formos auskarai vėlesni už antsmilkinius. Sariuose jų rasta XIV—XVI a. pradžios kapuose, kurių daugiausia būta šiaurinėje kapinyno dalyje. Auskarai siekė XV a. pabaigą—XVI a. pradžią. Tai liudija kape Nr. 8 kartu su jais aptiktas Aleksandro laikų (1492—1506) denaras.

Aprašytos formos auskarai, kaip ir antsmilkiniai, būdingiausi rytiniams slavams, kur jie pasirodė XIV amžiuje. Pvz., Naugarde jų rasta XIV a. kultūriniame sluoksnyje (Седова М. В., 1959, с. 226, рис. 1: 11). Aptikta jų ir Pavolgio XIV—XV a. senkapiuose (Седова М. В., 1959, с. 226) bei Peterburgo gubernijos laidojimo paminkluose (Спицын А. А., 1896, табл. XII: 7).

Kaklo papuošalų Sarių kapinyne nedaug. Jų rasta vien turtingų moterų kapuose.

Žvangučiai — pagrindinė kaklo papuošalų grupė (k. Nr. 3, 4, 21, 25, 30, 31,

39) (IEM, AR 504: 5, 12, 58, 80, 98, 104, 116). Visi jie žalvariniai, kriaušės formos; beveik vienodo dydžio: 2,5—3,2 cm aukščio ir 1,2—2 cm skersmens. Viršuje išlieta kilpelė pakabinimui, apačioje padaryta kiaurakryžminė išpjova (pav. 22: 4). Daugelis žvangučių turi įdėtus akmenukus skambesiui išgauti.

Žvangučių daugiausia rasta apvaromis, pamaišytų su spalvotais karoliukais. Pavienių aptikta tik kapuose Nr. 21 ir 30. Jie buvo krūtinės srityje. Tik kape Nr. 4 vienas gulėjo prie kojų.

Apvaros nedidelės: pvz., kape Nr. 3 rastoji sudaryta iš devynių žalvarinių žvangučių, trijų mėlynų ir geltono karoliuko. Kape Nr. 4 aptikta apvara didesnė: net iš šešiolikos žvangučių ir dešimt baltų bei tamsiai mėlynų karoliukų, o kape Nr. 31 — iš septyniolikos žvangučių ir pan.

Apvarose žvangučiai nevienodo dydžio: vieni didesni, kiti — mažesni.

Žvangučių apvarų rasta turtinguose kapuose kartu su puošnia galvos danga. Taigi išeitų, kad jie yra bendralaikiai su aprašytais XIII—XIV a. galvos papuošalais, tačiau sprendžiant iš kapo Nr. 21 radinių — geležinio skiltuvo, diržo sagčių — jie nešioti dar ir XV amžiuje. Žvangučių rasta ir kituose XIV—XV a. kapinyuose⁴.

Žvangučiai, kaip ir anksčiau aprašyti galvos papuošalai, plačiai paplitę rytų slavų kraštuose (Горюнова Е. И., 1961, рис. 78: 7, 8; 90: 2—4; Гуревич Ф. Д., 1962, рис. 113: 7), taip pat Latvijoje (LA, 1974, p. 53, tab. 4—7) ir buv. senųjų prūsų teritorijoje (Odoj R., 1958, tabl. XIV: 4; XV: 6—9).

Prie kaklo papuošalų priklauso ir karoliai. Jų pavienių nerasta. Aptikta tiktai pamaišytų su žalvarinių žvangučių apvaromis⁵, taip pat smulkių karoliukų prie galvos dangos (pav. 22: 9).

Karoliukai buvo dviejų rūšių: stikliniai ir neperšviečiamos rudos, baltos ir mėlynos ma-

³ Radimo vietas žr. Kuncienė O. XIII—XV amžių rytų Lietuvos moterų galvos papuošalai. — MAD, A 3(48), 1974, p. 73, išnaša 36. Jų dar rasta Narkūnuose, Utenos raj., Ažugiriuose, Utenos raj.

⁴ Liepiniškiai, Utenos r. (Urbanavičius V. Senųjų tikėjimų relikvai Lietuvoje XV—XVII a. — MAD, A 3(48), 1974, p. 1, pav. 4), Narkūnai, Utenos r. (IEM, neinventorinti), Pušalotas, Molėtų r. (Navickaitė-Kuncienė O. XIII—XIV m. e. amžių plokštinis kapinynas Pušalotų kaime, Molėtų raj. — MAD, A 1(14), 1963, p. 107, pav. 7:4), Rumšiškės, Kaišiadorių r. (Urbanavičius V. Rumšiškėnai XIV—XVI amžiais. V., 1970, p. 21, pav. 5:12, 13; 11:15), Skrebinai, Jonavos r. (Urbanavičius V. Piktagalio senkapis. — MAD, A 1(38), 1972, pav. 12), Seimyniškiškiai, Anykščių r. (IEM, AR 85:48).

⁵ Kapai Nr. 3 (4 egz.), 4 (10 egz.), 21 (2 egz.), 22 (IEM, AR 504:6, 16, 60, 75 (kape Nr. 21 sutrupėję, be inv. Nr.).

sės. Stikliniai — geltonas ir trys mėlyni — rasti kape Nr. 3. Jie cilindro formos, 0,8—1 cm aukščio ir 0,2—0,5 cm skersmens. Tokios pat formos ir tokio pat dydžio yra ir kitose kaklo apvarose aptikti iš minėtos masės padaryti karoliukai. Kiek didesnis karolis — 1 cm aukščio ir 1,6 cm skersmens — rastas kape Nr. 22.

Prie galvos dangos rasti smulkūs karoliukai taip pat buvo padaryti iš neperšviečiamos masės, bet jie labai smulkūs ir nuimant dauguma subyrėjo.

Tokių karolių aptikta ir kituose to paties laikotarpio Lietuvos kapinyuose.

Rankų papuošalus sudaro apyrankės ir žiedai.

Apyrankė rasta tik viena turtingame moters kape Nr. 4 (IEM, AR 504 : 18). Tai žalvarinė juostinė apyrankė, padaryta iš 1,7 cm pločio skardelės, siaurėjančiais ir į tūtelę susuktais galais (pav. 22 : 5). Jos paviršius puoštas smulkių įkartelių geometriniais raštais.

Lygiai tokia pat apyrankė aptikta Utenos raj. Liepiniškių senkapyje (Urbanavičius V., 1972 b, p. 70; Urbanavičius V., 1974 a, pav. 1 : 1). Panašios formos apyrankė rasta Skaudvilės lobyje (Kulikauskienė R., Rimantienė R., 1958, p. 575) ir dvi — Kaukų, Alytaus raj., piliakalnyje (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971 a, p. 28, pav. 3).

Sarių apyrankė yra slaviškos kilmės. Tai liudija apyrankių paplitimo arealas: jų rasta Maskvos (Монгайт А. Л., 1947, c. 87, рис. 2 : 7, 9) ir Riazanės (Монгайт А. Л., 1955, рис. 137 : 17) bei Volgos—Okos upių baseine (Горюнова Е. И., 1961, рис. 95 : 9), taip pat Baltarusijos TSR teritorijoje (Гуревич Ф. Д., 1962, рис. 111 : 11). Latvijoje taip pat aptikta tokio tipo apyrankių. Jos priskiriamos slaviškam importui (Шноре Э. Д., 1961, табл. IV : 1, LA, 1974, lent. 76 : 23). Importuotomis iš rytinių slavų žemių laikomos ir Skaudvilės bei Kaukų apyrankės (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971 a, p. 28). Taigi galima daryti prielaidą, jog ir Sariuose rastoji, kadangi vienintelė viename kapinyne, greičiausiai bus patekusi iš rytinių slavų žemių.

Si apyrankė pagal kape Nr. 4 kartu rasta galvos dangą datuojama XIII—XIV amžiumi⁶. Tai patvirtintų ir slavų žemėse bei Latvijoje aptiktos šiam laikotarpiui būdingos minėto tipo apyrankės. Pvz., E. Goriunova to-

kias apyrankes, rastas Volgos—Okos upyne, datuoja XII—XIII a. (Горюнова Е. И., 1961, с. 226), A. Mongaitas — XII a. (Монгайт А. Л., 1955, с. 87; Монгайт А. Л., с. 175—176). G. Korzuchina knygoje apie rusų lobius vieną tokio tipo apyrankę iš Mažucėnų loby Smolensko srityje laiko užkasta iki 1240 metų (Корзучина Г. Ф., 1954, с. 148, табл. XII : 2). K. Pavlova ir P. Rapoportas jų rado Osoviko piliakalnyje, Smolensko žemėje, XIII—XIV a. sluoksnyje (Павлова К. Б., Рапопорт П. А., 1973, с. 216, рис. 4 : 4). G. Stychovas taip pat skiria XII—XIII amžiui (Штыхов Г. В., 1975, с. 67, рис. 33 : 22). E. Šnorė Latvijoje rastas apyrankes datuoja XIII—XIV amžiumi (Шноре Э. Д., 1961, с. 41; LA, 1974, tab. 76 : 23).

Taigi ir Sarių apyrankė turėtų priklausyti XIII—XIV amžiui.

Žiedų rasta daugiau ir įvairesnių formų, galima skirti dvi pagrindines grupes: žiedai tordiruota, pinta bei paplatinta priekine dalimi ir siauri juostiniai žiedeliai.

Žiedai tordiruota pastorinta priekine dalimi rasti du (k. Nr. 3 ir 27) (IEM, AR 504 : 9, 91). Jie žalvariniai, smarkiai užkeistais smailėjančiais galais (pav. 21 : 19, 21). Šios formos žiedai būdingi XIII—XIV amžiui. Tai patvirtintų ir kape Nr. 3 kartu su jais aptikti šio laikotarpio sidabriniai antsmilkiniai.

Šiuo laikotarpiu datuojamų tokių pat žiedų rasta ir slavų žemėse (Горюнова Е. И., 1961, с. 228, рис. 95 : 21; Гуревич Ф. Д., 1962, рис. 112 : 7) bei Latvijoje. Pvz., E. Šnorė Ašotės piliakalnyje tokių žiedų aptiko XII—XIV a. kultūriniame sluoksnyje (Шноре Э. Д., 1961, табл. VI : 4,5, 51).

Pinta priekine dalimi žiedas rastas tikrai vienos moters kape Nr. 25 (IEM, AR 504 : 82) (pav. 21 : 20). Jis sidabrinis ir aptiktas kartu su galvos danga. Būdingas tam pačiam laikotarpiui, kaip ir žiedas tordiruota priekine dalimi. Latviai taip pat juos datuoja XIII—XIV amžiumi (Шноре Э. Д., 1961, табл. VI : 34, 53).

Tai pačiai grupei priklauso žiedai paplatinta priekine dalimi, kuri ornamentuota kombinuotomis zigzaginėmis arba įstrižinėmis linijomis (pav. 21 : 17, 18; 22 : 3). Jų rasta trijuose kapuose (k. Nr. 4, 6, 30) (IEM, AR 504 : 17, 25, 97). Visi žalvariniai, smarkiai užkeistais galais.

Šie žiedai, kaip ir anksčiau aprašyti, būdingi ir XIII—XIV amžiui.

Antrą grupę sudaro žalvariniai iš siauros 0,2—0,3 cm storio juostelės. Kai kurie ornamentuoti grioveliais (pav. 21 : 14, 16). Jų rasta vėlesniuose kapuose (k. Nr. 8 (2 egz.), 69,

⁶ Kai kurie Lietuvos TSR archeologai tokias apyrankes datuoja XV—XVII a. Urbanavičius V. Liepiniškių senkapio (Utenos raj.) tyrinėjimai 1971 m.—AETL 1970 ir 1971 metais. 1972, p. 70; Urbanavičius V. Senųjų laikų relikvijos Lietuvoje XV—XVII a.—MAD, A 3(48), 1974, pav. 1:1.

73) (IEM, AR 504: 32, 33, 138, 141), pvz., kape Nr. 8 su Aleksandro laikų (1492—1506) denaru.

Mirusiųjų juosmens vietoje neretai aptinkama po vieną arba dvi diržų sagtis. Diržai neišlikę. Amžiams bėgant, sunyko, tačiau išlikusios sagtys rodo, kad mirusieji per juosmenį buvo sujusiami odiniais diržais. Tai matyti iš mažų odos gabaliukų, išlikusių prie sagčių. Sprendžiant iš sagčių dydžio, diržų būta nevienodo pločio: ir gana plačių, ir siaurų. Sagčių rasta tikrai vyrų kapuose (k. Nr. 4, 9 (2 egz.) 10, 17 (3 egz.), 21, 22, 55, 66 (2 egz.), 79) (IEM, AR 504: 19, 39, 40, 46, 51, 53, 55, 62, 69, 72, 126, 132, 145).

Diržų sagtis galima skirti į tris pagrindines grupes.

Pirmai grupei priklauso geležinės pailgos, pusapvalės arba apvalios diržų sagtys (pav. 12: 5; 14: 5; 16: 13, 14; 22: 6). Jos įvairaus dydžio: 3,6×3,3, 5,8×5,6, 6,5×3,8 cm ir pan.

Antrai grupei skiriamos žalvarinės pailgos, įgaubtais profiliuotais šonais sagtys (k. Nr. 9, 22) (IEM, AR 504: 40, 72). Jos mažesnės: 1,9×2,5, 2,3×2,6 ir 2,4×1,9 cm dydžio (pav. 12: 4; 15: 2; 16: 7,8).

Išsiskiria žalvarinė sagtelė, rasta kape Nr. 17 (IEM, AR 504: 55). Ji pailga, dvigubu lankeliu, 2,3×2,6 cm dydžio. Priekinė dalis ornamentuota skersiniais ranteliais (pav. 15: 3).

Kape Nr. 17 kartu aptikta ir kita geležinė gana masyvi pailgo trikampio formos sagtis (IEM, AR 504: 51) (pav. 15: 6). Ji 7,8 cm ilgio, 3,8—5,5 cm pločio.

Savitos formos sagtelė yra iš kapo Nr. 55 (IEM, AR 504: 126). Ji netaisyklingos trapeidijos formos, 3,9×2,1 cm dydžio (pav. 16: 9).

Visos aprašytos sagtys forma nesiskiria nuo kitų bendraaiškių XIII—XV a. kapinyuose randamų diržų sagtelių.

Kartu su diržų sagtimis mirusiųjų juosmens srityje dažniausiai buvo randama žalvarinių bei geležinių grandelių (pav. 12: 3; 14: 4; 15: 4). Jomis greičiausiai prie diržo buvo prikabinami peiliai, galastuvai, skiltuvai bei pinigės.

Vyrauja geležinės iš apvalios vielos padarytos 3,6, 4,2 ir 5,2 cm skersmens grandelės (k. Nr. 1, 9, 21, 22, 25, 28, 30, 39, 50, 52, 55, 56 (be inv. Nr.), 66 (2 egz.) (IEM, AR 504: 1, 38, 63, 70, 83, 93, 100, 114, 122, 123, 129, 130) (pav. 15: 4).

Kitą grupę sudaro žalvarinės tokios pat formos 3,8—4,2 cm skersmens grandelės (k. Nr. 19, 28, 67) (IEM, AR 504: 57, 92, 134). Prie jų išlikę po odos gabaliuką (pav. 16: 10).

Apkalai. Du diržo apkalai rasti vyro kape Nr. 22 (IEM, AR 504: 73, 74). Jie gulėjo juosmens srityje, žemiau kairiojo alkūnkaulio. Tai žalvariniai lieti pailgi, profiliuotais šonais, su akytėmis galuose ir viduryje apkalai. Jie 4,9 cm ilgio, ties viduriu 1,1 cm, galuose — 0,9 cm pločio. Tai greičiausiai buvę diržo apkalai (pav. 12: 7,8).

Kitokios formos apkalas rastas kape Nr. 66 (IEM, AR 504: 133). Jis gulėjo taip pat juosmens srityje, po žalvarine diržo sagtimi. Taip pat buvęs lietas, žalvarinis, keturkampiais galais, kurie ornamentuoti įkypais grioveliais. Ties viduriu turėjęs nedideles ataugėles; 4,5 cm ilgio galai 0,5 cm pločio. Tai greičiausiai ne apkalas, o buvęs diržo papuošalas (pav. 16: 4).

Paminėtina ir kape Nr. 21 rasta žalvarinė 1,3 cm aukščio ir 0,8 cm skersmens sarga (IEM, AR 504: 59), primenanti nedidelį apskritą žvangutį su kilpele apatinėje dalyje (pav. 14: 3).

MONETOS IR PINIGINĖS

Paprotys mirusiesiems į kapus dėti monetos Lietuvoje pastebėtas jau pirmaisiais mūsų eros šimtmečiais. To laikotarpio kapuose randama romėniškų monetų. Sis paprotys išliko Lietuvoje ir XIV—XVI amžiuje.

Monetų Sariuose aptikta palyginti nedaug, tik keturiuose kapuose. Kape Nr. 26 rasta Kazimiero Jogailaičio (1440—1492) moneta (IEM, be inv. Nr., sutrupėjusi), o kapuose Nr. 8, 34, 37 — Aleksandro (1492—1506) laikų denarų (IEM, AR 116, 118, kape Nr. 8 moneta sutrupėjusi, be inv. Nr.). Visos jos sidabrinės. Tokių pat monetų aptikta ir kituose šio laikotarpio kapinyuose (Urbanavičius V., 1967 a, 63), tačiau jų labai nedaug⁷.

Nors monetų kape Nr. 17 ir neaptikta, bet rastas pinigės apkalas (IEM, AR 504: 56). Jis buvęs apskritas, 4,2 cm skersmens, su šešiomis stilizuotomis ataugomis, su skylutėmis pritvirtinimui (pav. 15: 8).

⁷ Urbanavičius V. XV—XVII amžių monetos Lietuvos kapinyuose. — MAD, A 2(24), 1967.

Be nurodytų vietų, jų dar rasta Jakštaičiuose (Urbanavičius V. Jakštaičių (Siaulių raj.) senkapis. — AETL 1972 ir 1973 metais, 1974c, p. 99), Karmėlavoje, k. Nr. 7, 8, 15 (KVIM — neinventorinta), Liepiniškėse (Urbanavičius V. Senųjų tikėjimų relikvai Lietuvoje XV—XVII a.: — MAD, A 3(48), 1974), Mankaviškiuose, Kaišiadorių raj. (Lisanka A. Mankaviškių kapinyso (Kaišiadorių raj.) tyrinėjimai 1971 m. — AETL 1970 ir 1971 metais, 1972, p. 62), Skėriuose (Valatka V. Skėrių (Mažeikių raj.) švedkapis. — AETL 1972 ir 1973 metais, 1974, p. 91—92).

RADINIŲ SUVESTINĖ LENTELE

Kapo numeris	Kryptis	Kirviai	Peliliai	Skiltuvai	Galastuvai	Ylos	Adatos	Puodai	Raktai	Įetigaliai	Strėlės antgaliai	Galvos papuošalai	Antsmilkiniai	Zvangučiai	Auskarai	Karoliai	Apyrankės	Ziedai	Diržų sagtyis	Grandelės	Apkalai	Monetos	Pigginės apkalai	Adatinė
1	ŠV 315°		1																		1			
2	V							1																
3	V		1					1					2	9		4		1						
4	V		1					1				1	2	16		10	1	1	1					
5	R	1		1				1																
6	ŠV 225°		1					1										1						
7	ŠV 225°							1			1													
8	ŠV 285°		1				1								2			2				1		
9	V		1							1									2					
10	ŠR 75°	1	1	1				1		1									1					
11	ŠV 285°																							
12	ŠV 330°																							
13	ŠV 315°		1																					
14	ŠV 300°																							
15	ŠV 300°		1																					
16	ŠV 315°																							
17	V	1	1	1						1									3				1	
18	ŠV 315°																				1			
19	ŠV 330°																				1			
20	V																							
21	V		1	1																				
22	ŠV 330°	1	1	1	1			1		1				2		2			1	1				
23	V							1								1			3		2			
24	ŠR 70°	1																						
25	V		1					1																
26	ŠR 45°	1	1	1				1		1		1	2	9				1		1				
27	R																							
28	V																	1						
29	ŠV 300°														2						2			
30	R		1					1	1					1							1			
31	R		1					1																
32	ŠR 15°		1		1							1	2	17										

Kapo nu- meris	Kryptis	Kirviai	Peiliai	Skiltuvai	Galastuvai	Ylos	Adatos	Puodai	Raktai	Letigaliai	Strėlės ant- galiai	Galvos papuošalai	Antsmilkiniai	Zvangučiai	Auskarai	Keroliai	Apyrankės	Ziedai	Diržų sagtys	Grandelės	Apkalai	Monetos	Piniginės apkalai	Adatinė
33	SV 315°																							
34	SV 300°		1																					
35	SV 285°																							
36	V																							
37	SV 530°		1																				1	
38	SV 315°		1											2										
39	PV 240°		1								1		6								1			
40	S																							
41	SV 345°																							
42	SV 330°		1																					
43	suardytas																							
44	SV 315°																							
45	SV 315°																							
46	SV 315°		1																					
47	SV 330°																							
48	SV 330°																							
49	?																							
50	?		1																					
51	SV 315°		1																		1			
52	?																				1			
53	?													1										
54	?																							
55	SV 345°			1																	1			
56	?																				1			
57	?																							
58	SV 285°																							
59	SV 285°																							
60	SV 345°																							
61	?																							
62	?																							
63	?																							
64	R																							

Kapo numeris	Kryptis	Kirviai	Peiliai	Skiltuvai	Galastuvai	Ylos	Adatos	Puodai	Raktai	Ietigaliai	Strėlės antgaliai	Galvos papušalai	Antsmilkiniai	Žvangučiai	Auskarai	Karoliai	Apyrankės	Žiedai	Diržų sagtys	Grandelės	Apkalai	Monetos	Piniginės apkalai	Adatinė
65	SR 75°							1																
66	V		1															2		2		1		
67	SV 300°		1		1	1														1				
68	V																							
69	?																1							
70	R		1																					
71	?																							
72	SV 285°																							
73	SV 285°		1															1						
74	V																							
75	SV 28		1																					
76	R																							
77	?																							
78	R		1																					
79	SV 300°																							
80	SV 300°																							1
81	SV 345°																		1					

Kadangi čia yra piniginės apkalas, siejamas su monetų nešiojimu, o paprotys dėti monetas į kapus šiame kapinyne atsirado XIV—XV a., tai ir ši piniginė, greičiausiai yra iš to paties laikotarpio. Tai liudytų kartu su juo kape rastas peilis-ietigalis.

Piniginių bei jų apkalų aptikta daugelyje XIV—XVI a. kapinyių, tačiau identiško apkalolo kol kas nėra.

ISVADOS

Peržvelgus Sarių senkapio 1970—1971 m. tyrinėjimų medžiagą, paanalizavus įkapes, aiškėja ir jo chronologija. Senkapyje mirusieji laidoti ilgą laiką. Ankstyviausių XIII—XIV a. kapų, kaip minėta aptariant laidoseną ir įkapes, aptikta pietinėje senkapio dalyje, vėlesni čia įsiterpę tik pavieniui. Kapai čia išsidėstę tvarkingiau, laidota tam tikra kryp-

timi ir su daugiau įkapių (k. Nr. 1—7, 10, 12, 17, 21, 22, 25, 30, 31, 39 ir kt.).

Vėlesnių kapų aptikta šiaurinėje ir iš dalies rytinėje senkapio dalyje (k. Nr. 41—43 ir kt.). Čia mirusieji laidoti įvairiomis kryptimis, net ne eilėmis. Be to, kapuose mažiau įkapių: geležinių peiliukų tiesia nugarėle, grandinėlių, diržų sagčių, auskarų. Kaip tik čia, išskyrus kapą Nr. 8, buvo rasti ir visi kapai su monetomis. Be to, kai kurie jau be įkapių. Šios dalies kapinyio kapai datuojami XV—XVI amžiumi.

Taigi Sarių kapinynas apima gana ilgą chronologinį laikotarpį — nuo XIII iki XVI amžiaus.

Laidosena, ypač įkapėmis, jis skiriasi nuo to paties laikotarpio vidurio bei šiaurės Lietuvos senkapių. Būdingas rytų Lietuvos laidojimo paminklų grupei, kurią sudaro paminklai, aptikti dabartiniuose Utenos, Molėtų, Šven-

čionių rajonuose, kaip antai: Pušalotas, Pašaminė, Narkūnai, Ažugiriai ir daugelis kitų.

Senkapis įdomus ne tik laidosena, įkapėmis, bet ir pateikia duomenų kai kuriems čia gyvenusių žmonių materialinės kultūros bei ekonominio gyvenimo reiškiniams pasekti.

Tyrinėdami kapus, laidoseną, pastebėjome, kad ne visi kapai vienodai turtingi įkapių. Tai ypač ryšku XIII—XIV a. senkapio dalyje, kol dar gyvas buvo paprotys laidoti mirusiuosius su daugiau įkapių. Itin turtingas moters kapas Nr. 4. Ji palaidota su puošnia galvos danga, išdabinta žalvarinių skardelių juosta ir sidabriniais antsmilkiniais, ant kaklo buvo uždėta penkiolikos žalvarinių žvangučių ir karolių apvara, ant rankos — apyrankė ir žiedas. Drabužis sujuostas diržu, kuris buvo susegtas sagtimi. Prie jo pritvirtintas peilis; tarp kojų puodas. Galvos dangą, puoštą žalvariu ir sidabru, nešiojo tik turtingosios. Turtingi ir dar kai kurie moterų bei vyrų kapai: Nr. 17, 21, 22, 30, 31, 39.

Salia turtingųjų kapų buvo daug ir su neausiomis, neįvairiomis įkapėmis, kaip antai: peiliukais, grandelėmis ar diržo sagtimis.

Laidosenoje ir įkapėse atsispindi šios vietovės gyventojų turtinė nelygybė.

Sarių senkapyje rasti dirbiniai yra daugiausia vietinių meistrų darbo. Tačiau, kita vertus, ir laidosenoje, ir pačiose įkapėse pastebima daug bendrų bruožų su kaimyniniais rytų slavais. Kai kurie dirbiniai, pvz., galvos papuošalai, skardelės, antsmilkiniai, auskarai, yra slaviškos kilmės, bet turi ir savitų bruožų. Greičiausiai jie gaminti vietoje, o slaviški dirbiniai turėjo jiems įtakos. Tai natūralu, nes rytiniai slavai buvo artimiausi šių lietuviškų žemių kaimynai ir įtaka visiškai suprantama.

Matyt, su rytiniais slavais buvo palaikomi ir gana glaudūs prekybiniai ryšiai. Taip pateko ir dalis slaviškos kilmės dirbinių (pvz., moters kape Nr. 4 rasta juostinė apyrankė), galbūt net antsmilkinių ir kai kurie auskarai.

Taigi Sarių senkapio tyrinėjimai davė ne tik vertingų duomenų XIII—XIV a. materialinei rytinių Lietuvos sričių kultūrai, jos savitumams pažinti, bet ir medžiagos apie buvusius kontaktus su rytų kaimynais.

МОГИЛЬНИК В САРЯЙ

О. В. КУНЦЕНЕ

РЕЗИЮМЕ

Саряйский грунтовой могильник расположен в 74 км к северо-востоку от Вильнюса по левой стороне шоссе Вильнюс—Швенчёнис, на территории совхоза «Жеймяна» Швенчёнского района. Он занимает небольшой холм, частично заросший лесом. В 200 м к западу от могильника протекает река Саря, берущая начало в озере Саряй. К южной части могильника прилегает современное деревенское кладбище.

В 1970—1971 гг. экспедиция Института истории АН Литовской ССР исследовала здесь 81 погребение с труположением. Умершие погребались на глубине 40—100 см. Захоронения располагались рядами (рис. 3) на расстоянии 0,4—2,5 м друг от друга. Помещали покойников в деревянные гробы, и всем им придавалось одно положение — лежа на спине с распрямленными ногами и сложенными на груди руками. Ориентация погребений различная. На южной окраине могильника вскрыта группа женских и мужских погребений, ориентированных в противопо-

ложных направлениях: женщины — головой на северо-запад, мужчины — на восток или северо-восток. Однако выявлен и ряд отклонений. На северной и восточной окраине такая ориентация в захоронениях не наблюдается.

В могилах обнаружен разнообразный погребальный инвентарь: орудия труда, оружие, украшения и глиняные сосуды (рис. 7: 4, 70, 67; рис. 8: 5, 10, 3).

В женских и мужских захоронениях найдены ножи (рис. 13), оковки от пояса (рис. 12: 7, 8), оковки кошельков (рис. 15: 8) и другие предметы, колечки (рис. 12: 3; рис. 14: 4; рис. 15: 4) и глиняные сосуды выпуклых форм. Некоторые из глиняных сосудов украшены волнистым орнаментом (рис. 17). Сосуды чаще всего встречаются «у изголовья» погребенного (рис. 10), а иногда меж ног (погребения № 4, 31; рис. 9).

В мужских захоронениях чаще всего обнаруживаются широколезвийные топоры (рис. 11), кресала с кремнями (рис. 12: 2;

рис. 15: 5; рис. 16: 5, 6), точильные камни (рис. 12: 9; 16: 11, 12). Их обычно ложили рядом с погребенным на уровне его бедра. В мужских захоронениях найдено и оружие: железные втульчатые наконечники копий (рис. 19), в большинстве случаев положенные у ног погребенного. Только в погребении № 9 наконечник копья находился у правого плеча. Форма почти всех наконечников одинакова (рис. 12: 1; 19: 1, 2, 4), длина — в среднем 15—23 см. Лишь в погребении № 17 обнаружен втульчатый наконечник копья с ножеобразным пером (рис. 15: 1), а в погребении № 7 — железный втульчатый наконечник арбалетовидной стрелы (рис. 19: 3). В мужских погребениях были найдены железные и бронзовые пряжки разных форм (рис. 12: 4, 5; рис. 14: 5; рис. 16: 7, 8, 9, 13, 14) от поясных ремней, к которым, очевидно, прикреплялись ножи, точильные камни, шилья (рис. 16: 2) и кошельки (от последних сохранились лишь оковки, см. рис. 15: 8). В четырех мужских погребениях (№ 8, 26, 34 и 37) обнаружены монеты — литовские динары короля Александра (1492—1506) и одна более ранняя, времен короля Казимира.

В погребальном инвентаре женских захоронений специфическими считаются такие находки, как головные уборы, обнаруженные в четырех случаях (погребения № 4, 25, 31, 39). Очевидно, головы женщин украшала шапочка с венком впереди, сделанным из двух рядов небольших бронзовых пластинок в форме четырехугольников, неправильных пятиугольников шириной 6—7 см (рис. 22: 1, 2) и маленьких бусинок. К шапочке с обеих сторон возле ушей прикреплялись серебряные или бронзовые височные кольца (рис. 7: 4; рис. 21: 1, 2, 3). В погребении № 3 эти кольца обнаружены при отсутствии головных уборов или их фрагментов. Вероятно, в данном случае височные кольца были прикреплены к волосам.

Шею женщин иногда украшали ожерелья из бронзовых бубенчиков и бус (рис. 22: 4, 9). Пальцы рук были унизаны перстнями разных форм: пластинчатыми (рис. 21: 14—16), тордированными (рис. 21: 19, 21) и из широких пластин с суженными, заходящими друг за друга концами (рис. 21: 17, 18). В погребении

№ 4 найден и бронзовый ленточный браслет с согнутыми концами (рис. 22: 5). Считается, что этот браслет не местного происхождения. По-видимому, он был импортирован с территории, на которой проживали восточнославянские племена.

В четырех погребениях найдены серьги, формой напоминающие вопросительный знак. Сделаны они из бронзового проволочного стержня, к концу которого прикреплена стеклянная или бронзовая ажурная бусинка. Для прочного закрепления бусинки стержень обвит проволокой (рис. 21: 9—13).

Характерные для женских захоронений находки — игла (рис. 16: 2), костяная игольница (рис. 16: 1) и ключ. Их обычно обнаруживают «на груди» погребенного (погребение № 30, рис. 16: 3).

В детских погребениях обнаруживается специфический инвентарь — миниатюрные глиняные сосуды, топорики, наконечники копий и ножи.

Судя по находкам, в частности, предметам погребального инвентаря, могильник относится к XIII—XVI вв. Наиболее ранние погребения концентрировались на южной и юго-восточной окраинах могильника. Здесь захоронения расположены рядами, имеют противоположную ориентировку и отличаются особым богатством инвентаря, характерного для XIII—XIV вв. (головные уборы, височные кольца, ленточный с согнутыми концами браслет и др.).

Погребения, обнаруженные на северной и северо-восточной окраине могильника, относятся к XV в.—началу XVI в. и не отличаются строгим соблюдением ориентации и других правил, характерных для более раннего периода. В них найдены монеты и серьги. Погребальный инвентарь беднее, а зачастую и отсутствует.

Могильник Саряй интересен именно тем, что позволяет познакомиться с обширным хронологическим периодом и проследить происходившие изменения в погребальных обрядах. Кроме того, в материалах могильника оказались импортные вещи, что указывает на существование культурных связей с восточными славянами уже в глубокой древности.